

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FORTID OG NUTID

TIDSSKRIFT FOR KULTURHISTORIE
OG LOKALHISTORIE

UDGIVET AF
DANSK HISTORISK FÆLLESFORENING

BIND XIV

DECEMBER 1942

HÆFTE 4

H. HAGERUPS FORLAG — KØBENHAVN

BØGER INDSENDTE TIL REDAKTIONEN

- Elers' Kollegium 1691—1941. Festskrift udg. af Elersianersamfundet, redigeret af *J. C. Christensen*. 345 S. (Nyt nord. Forlag.) Pris 15 Kr.
- Hugo Malthiessen*: Det gamle Land. Billede fra Tiden før Udskiftningen. 214 S. + 10 Plancher. (Gyldendal.) Pris 7,75 Kr.
- Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1942. 104 S. (Gyldendal.) Pris 6 Kr.
- Schultz Danmarks Historie. Hefte 25—36. (J. H. Schultz.) Pris 2,60 Kr. pr. Hefte (ialt vil komme ca. 73 Hefter à 64 S.).
- Peter Riismøller*: Aalborg. Historie og Hverdag. 269 S. (Udg. af Aalborg By, ikke i Boghandelen.)
- Chr. Axel Jensen*: Riberhus Slotsbanke. Nationalmuseets blaa Bøger. 30 S. (Gyldendal.) Pris 1,35 Kr.
- Danmarks Kultur ved Aar 1940. Udg. af Det danske Selskab under Redaktion af *Svend Dahl*. III. Bd.: Social Forsorg — Finansielle Forhold — Tekniske Forhold. 351 S. (Det danske Forlag, V. Boulevard 47.)
- Sven Dahl*: Torna och Bara. Studier i Skånes bebyggelse- och näringsgeografi före 1860. Meddelanden från Lunds Universitets geografiska institution, Avhandlingar VI. 247 S. og 20 Pl.
- Tjustруп og Haldagerlille Sognes Historie*. Udg. af *C. Krarup*. 244 S. (Bundgaards Bogh., Fuglebjærg.) Pris 12 Kr.
- Handels- og Søfartsmuseet paa Kronborg: Aarbog 1942. Udgivet af Museet og Selskabet »Handels- og Søfartsmuseets Venner«. Redigeret af *Knud Klem*. 131 S.
- Kaj Birket-Smith*: Kulturens Veje. II. Samfund og Aandsliv. Kulturstrømninger. 368 S. (Jespersen & Pio.) Pris 21 Kr.
- Otto Bisgaard*: Af Silkeborg Handelsplads' Historie 1860—1900. Den unge By. 316 S. (Silkeborg Centralbiblioteks Forlag).
- Statsradiofoniens Lyttekalender: Omkring Radioen, Vinteren 1942—43. Redigeret af *Sven Alkærsig og J. F. Lawaetz*. 96 S.
- Steen B. Bøcher*: Vandkraftens Udnyttelse i det sydlige Nørrejylland før og nu. En erhvervsgeografisk Undersøgelse. 409 S. og 4 Kortbilag. (Hagerup.)
- Chr. Behrendt*: Fra det gamle Middelfart. II. Kirken. 212 S. (E. Harders Bogh., Middelfart.)
- Nicolai Krarup*: Fra Herredsting til Folketing. Danske Stats-tanker. Studenterforeningens danske Bibliotek. 131 S. (Nyt nord. Forlag.) Pris 3 Kr.

(Fortsættes paa Omslagets 3. Side).

NATIONALMUSEETS 50 AARS JUBILÆUM

Af Poul Nørlund¹⁾.

Det var i 1892 — først i 1892, vil vist de fleste sige — at de forskellige danske og internationale Samlinger i Prinsens Palæ blev indordnede i en fælles Organisation under Navn af Nationalmuseet. Allerede i 1807 havde dette klangfulde, men ogsaa fordringsfulde Navn foresvævet Professor Rasmus Nyerup i hans Drømme om det nye Oldsagsmuseum, som han vilde grundlægge. Nu først, i 1892, var Tiden moden for saa stort et Navn.

Rasmus Nyerup tænkte med sit Nationalmuseum paa en Samling, som skulde vise den danske Nations fremadskridende Udvikling gennem Tiderne. Men der er maaske Grund til at fremhæve, at som Navnet »Nationalmuseum« siden, saavel her som i andre Lande, er blevet brugt, betegner det ikke særlig Samlinger, der rummer Nationens egne Minder. Det betegner blot, at de er Nationens Ejendom. Navnet ligger paa Linie med Rigmuseum og Statsmuseum. Rigmuseet i Amsterdam rummer en international Malerisamling, og det samme gør Nationalmuseet i Stockholm. Rigmuseet i Stockholm rummer en international zoologisk Samling. British Museum rummer ogsaa mange Skatte fra Lande, som aldrig har været underlagt den britiske Krone, f. Eks. Parthenonskulpturerne og meget andet.

Et godt Navn har sin store Betydning for en Institution, som vil paakalde Offentlighedens Interesse. Det, der skete i 1892,

¹⁾ Foredrag ved Dansk historisk Fællesforenings Aarsmøde i København den 30. August 1942.

var dog andet og mere end denne nye Navnegivning. Der gennemførtes en Nyordning af stor baade administrativ og videnskabelig Betydning. For at gøre det helt klart maa jeg gaa lidt længere tilbage i Tiden.

I 1885 døde Worsaae og afløstes i næsten alle sine Stillinger af Herbst, som allerede da var en Mand paa 67 Aar. Udviklingen havde været den, at i 1807 blev Museet for nordiske Oldsager stiftet (med først Nyerup og snart Thomsen som Leder), og i 1847 oprettedes Direktionen (oprindelig Inspektionen) for de antikvariske Mindesmærkers Bevaring med Worsaae som Chef. Indtil Thomsens Død i 1865 bestod de to Institutioner uafhængig af hinanden, omend samarbejdende. Men i 1866 blev Worsaae Chef for begge Institutioner og desuden Direktør for det kgl. Etnografiske Museum. Leder af Rosenborgsamlingen havde han været siden 1857. Direktørtitel fik han ogsaa her i 1866, og han blev i denne Egenskab den første Formand for Frederiksborgmuseets Bestyrelse i 1878. Ingen anden dansk Museumsmand har haft saa megen Magt.

Thomsen havde været Modstander af Fusionen mellem Mindesmærkerne og Museet og ønsket Herbst som sin Efterfølger ved Museet, delvis vel af principielle Grunde, delvis ogsaa fordi han frygtede, at Worsaae skulde blive for mægtig en Jarl. Der var mellem de to store Museumsgrundlæggere et vist personligt Modsætningsforhold, som arvedes af Herbst og siden af Sophus Müller. Thomsen var ikke en Mand, man kom i Strid med, der til var han altfor overlegen en Personlighed. Men mellem Herbst og Worsaae kom det i 1860'erne til en meget bitter Polemik, der kun tilsyneladende var af faglig Karakter. Herbst var en grundig og kyndig Forsker og en omhyggelig Museumsmand, men han havde intet af Worsaaes blændende Personlighed og store Vidsyn. Den, der efter 1885 i saa godt som alle Henseender repræsenterede de Worsaae'ske Traditioner var Sophus Müller.

I 1889 var Herbst efterhaanden blevet saa gammel (74 Aar), at man maatte tænke paa hans Afløser — eller paa en Nyordning. De to Kronprinser, Sophus Müller (f. 1846) og Henry Petersen (f. 1849) var begge knyttet baade til Museet og Mindes-

mærkerne. Begge var faglig meget ansete, Henry Petersen højtelsket, men Sophus Müller absolut den mest fremragende. Han har dog nok, maaske takket være sit udfordrende Væsen, haft adskillige Modstandere i formaaende Kredse. Og han havde som Chefsemne den Skavank, at han var langt mindre alsidig end Worsaae. Han var i ganske udpræget Grad Forhistoriker og med en vis Foragt for det, som laa udenfor hans egen Interessesfære.

Ved Siden af sit grundlæggende Arbejde indenfor den forhistoriske Arkæologi havde Worsaae været en meget alsidig Museumsleder. Han var Skaber af Rosenborgsamlingens banebrydende Interiørstilling, han stod bag Bernhard Olsen ved Dansk Folkemuseums Stiftelse i 1879, og selv havde han ogsaa drevet Studier indenfor den historiske Arkæologi. Udover Vikingetiden er det dog mest Arbejder af overvejende beskrivende Karakter, vi skylder ham: Kongegravene i Ringsted, Beskrivelserne i »Danske Mindesmærker« af Kalundborg, Sorø og Fjenneslev Kirker m. m. Det var Höyen, som havde *skabt* den kirkelige Arkæologi i Danmark, men Worsaae havde som Direktør for Mindesmærkernes Bevaring og senere ogsaa som Formand for Det særlige Kirkesyn taget mange Opgaver op ved vore Kirker. Han startede i 1873 de systematiske Herredsundersøgelser, der baade angik Oldtidsminder og Kirker. Og han fik J. B. Løffler knyttet til det kirkearkæologiske Arbejde, mens det var Höyen, som havde inspireret Løffler til at tage disse Emner op.

Sophus Müller havde ogsaa deltaget i Kirkeundersøgelserne, og han havde skrevet et Par ganske smaa Afhandlinger om historisk Arkæologi. Men Henry Petersen, hvis Navn for Eftertiden vel især vil være knyttet til de store Værker om gejstlige og adelige Sigiller fra Middelalderen, havde tidlig kastet sig ind i en særegen Genre af historisk-arkæologisk Undersøgelse og forenede paa den lykkeligste Maade de to Videnskabsgrene. Han var her naaet langt videre og var trængt dybere ned i Stoffet end nogen herhjemme før den Tid. Hans mindre Afhandlinger om meget forskellige Emner — f. Eks. om Pave Lucius' Hjerneskal, Roskilde Domkirkes kostelige Relikvie (1874), om Sassurs Runesten og Sasserbro ved Fjenneslev (1870), om Dyvekes (eller rettere

Sigbrits) Ligsten (1879), om det danske Flag i Lybæk, der blev taget 1427 i et Slag i Øresund, som Lybækkerne iøvrigt tabte (1882), om Knud Lavard Kilde og Kapellet ved Haraldsted (1885) — alle disse og endnu flere lignende detektivagtige Undersøgelser er forbilledlige i deres Art ved deres skarpsindige Analyse af Kilderne og ikke mindst ved deres oftest slaaende rigtige, uigen-drivelige Resultater.

Man opgav nu definitivt den gamle Deling mellem Museet og Mindesmærkeværnet udover Landet. Denne i og for sig naturlige eller forstaaelige Deling, som i adskillige Lande bestaar til denne Dag, var man gradvis vokset fra herhjemme. Man havde prøvet den, men ikke fundet den hensigtsmæssig. Men man mente, formodentlig af baade saglige og personlige Grunde, ikke at kunne betro Ledelsen af den hele, sammensmeltede Institution til en enkelt Mand, og i Stedet for den ældre Deling paa langs, foretrak man nu en Deling paa tværs, en Deling efter Tidsaldre med Skel omkring Aar 1000. I Spidsen for Museet stillede to sideordnede Direktører, Sophus Müller og Henry Petersen, som i Fællesskab skulde lede Museets Fællesanliggender og gøre Indstillinger til Ministeriet, men som iøvrigt under sig havde hver sin Afdeling. Sophus Müllers Afdeling af Museet var den største og vægtigste, thi foruden den danske Oldtid, som var og formodentlig alle Dage vil vedblive at være Hovedsamlingen herinde, lagdes under ham Antiksamlingen, der hidtil sammen med Møntsamlingen havde været under Direktion af Sophus Müllers Far, Ludvig Müller († 1891), og desuden ogsaa den etnografiske Samling, der hidtil som det kgl. Etnografiske Museum havde været en selvstændig Institution i Personalunion med de danske Samlinger. Henry Petersen havde kun de forholdsviis beskedne og begrænsede danske historiske Samlinger, og saa iøvrigt de bedste Udsigter paa forskellig Maade: Udsigt til, at Dansk Folkemuseum engang kunde blive lagt til hans Afdeling (det var Forudsætningen ved dets Oprettelse, at det engang skulde knyttes til Statens Samlinger), og Udsigt til at blive Direktør for Rosenborg og Formand for Frederiksborgmuseet efter Herbst.

Herbst blev nemlig siddende i disse to Stillinger trods sin høje Alder, og — hvad der var endnu mærkeligere — han blev endogsaa siddende i Prinsens Palæ, hvor han skulde overleve Henry Petersen. Man skilte sig i de Tider ikke saadan af med en gammel fortjent Embedsmand. Herbst blev gjort til Direktør for den kgl. Mønt- og Medaljesamling, og da man ikke godt kunde underordne ham under de to nye Direktører for Nationalmuseet, blev han sammen med dem Medlem af Direktionsraadet, der altsaa foreløbig kom til at udgøre et Triumvirat.

Denne Ordning med et Tremandsraad var særlig Sophus Müller meget imod. Han konciperede i Januar 1892 en Indstilling til Ministeriet, som baade han og Henry Petersen underskrev, affattet i Müllers særprægede Stil med den ejendommelige, absolute Argumentering:

»Imod et Tremandsraad maa vi efter gjentagen og nøie Overveielse bestemt udtale os Erfaringen viser, at et Raad paa 3 eller flere i Spidsen for et Museum er en slet Administrationsform. Paralleler dragne med Frankrig ere absolut misvisende. Alle Forhold ere ganske forskellige. I Frankrig ligger hele Administrationen — til megen Skade for Museerne — i Ministeriet. Museerne ere *uvirksomme* reent videnskabelige Institutioner. Hos os er Museet en praktisk Administration. Vi have havt en Kommission, hvis ufyldstgjørende Virksomhed blev lykkelig afbrudt af Thomsen¹⁾. Erfaringen viser: at Tremandsraad altid ere uenige, — at Tomandsraad altid ere enige. Vi have i over 50 Aar faktisk havt Tomandsraad i Spidsen for Samlingerne²⁾, og de have altid været enige. Man kunde i hvert Fald vente med »Raadet«, indtil det nye Museums Direction have vist sig at arbeide daarligt. Det vil vise sig at arbeide godt. Skulde Ministeriet i visse Sager af større Betydning ikke have tilstrækkelig Tillid til Museets Direction, kan det jo paalægges denne — for disse særlige Sager — at forhandle med 1 eller

¹⁾ Der menes Oldsagskommissionen, som forestod Museet for nordiske Oldsager fra 1807, men ophævedes i 1849.

²⁾ Uafhængig af Worsaae og Herbst havde Ludvig Müller, som ovf. nævnt, været Direktør for Antiksamlingen og Møntsamlingen.

flere udenforstaaende. At medgive det nye Museum »som Formand« i et Raad den afgaaede Directeur vilde næppe være heldigt for Museets Virksomhed.«

Det er unægtelig en energisk Argumentation med mærkelige Forslag, næsten Nødraab, for om muligt at undgaa det tredje Medlem, og det var heller ikke nogen god Ordning at lade den gamle Herre blive siddende som en Hemsko paa de to unge virkelystne Direktørers frie Handlekraft. Men det hjalp ikke. Herbst blev Medlem af Tremandsraadet, selv om Ordningen kun skulde gælde for hans Tid. Han blev ogsaa Formand for Raadet, Sophus Müller led paa alle Punkter Nederlag.

Der førtes nu en Række meget besværlige Forhandlinger mellem de tre Direktører om en Arbejdsform for Raadet. De foregik ikke ved et Forhandlingsbord, men Henry Petersen maatte være Mellemand mellem de to andre, der aabenbart ikke kunde samtale direkte. Til sidst var han ved at tabe Taalmodigheden. »Alt maa have en Ende, ogsaa min Virksomhed som Underhandler«, skriver han til Sophus Müller.

De, der har kendt Sophus Müller, vil vide, at denne overmaade kloge Mand kunde være i høj Grad opæggende og udfordrende i en Forhandling, især ved sin helt aabenlyse Mistænkeliggørelse af Modpartens Hensigter. I Sagens Akter mærker vi det særlig paa et enkelt Punkt, som iøvrigt er uden større saglig Interesse. Han var den eneste af de tre Direktører, der havde Bolig paa Palæet (Herbst boede paa Rosenborg), og det var derfor naturligt, at han blev udset til at føre et Overtilsyn med Palæets Forvaltning. Men denne Myndighed vilde han, maaske af Frygt for chikanøs Indblanding fra Herbsts Side, have i eget Navn og ikke paa Raadets Vegne, hvilket naturligvis ikke kunde lade sig gøre. Og selv efter at Ministeriets Resolution var faldet, opgav han ikke Tanken om at faa Herbst spændt ud af Nationalmuseets Ledelse og skubbet pænt hen i et Hjørne. Men Henry Petersen vilde ikke mere følge ham.

Herbst tog Hævn og blev siddende, til han var 80 Aar, han gik først af i 1898 og døde forøvrigt først i 1911, over 90 Aar gammel.

Efter hans Afgang blev Hauberg først konstitueret som Direktør for Møntsamlingen, men snart efter blev som oprindelig bestemt denne Direktørpost inddraget og Møntsamlingen lagt under Direktøren for Nationalmuseets 2. Afdeling. Hauberg beholdt dog som Inspektør for Møntsamlingen Sæde og Stemme i Museumsraadet i alle Spørgsmaal, der vedrørte hans Samling. Der blev herigennem vist Møntsamlingen en væsentlig større Hønnør end den Etnografiske Samling og Antiksamlingen.

Bortset fra disse kildne Spørgsmaal om Museets øverste Ledelse vil det fremgaa af, hvad jeg allerede har sagt, at Nyordningen i 1892 betød tre Ting:

1) En endelig Sammenlægning af Museets og Mindesmærkernes Forvaltning. Deri var der ikke noget radikalt, for de var i Forvejen intimt forbundne ved Personalefællesskab. Men det var dog vigtigt, at Enheden nu blev fastslaaet.

2) En Ophævelse af den Etnografiske Samling og Antiksamlingens (senere ogsaa Møntsamlingens) Selvstændighed. For den Etnografiske Samlings Vedkommende betød det forsaavidt heller ikke noget radikalt nyt. Den mistede Titel af kongeligt Museum, men havde i Forvejen fra Thomsens Tid staaet under den samme Direktør som de danske Samlinger (Oldnordisk Museum). Alligevel maa man sige, at Ordningen i 1892 betød en Forringelse for alle de tre Samlinger, ikke blot i Titulaturen men ogsaa i det rent saglige. Der bestod en Mulighed for Undertrykkelse eller Tilsidesættelse, og man tør vel heller ikke paastaa, at det blev ved den rene Mulighed.

3) Det vigtigste var dog de danske Samlingers og de danske Fortidsminders Deling i en forhistorisk og historisk Del. Nationalmuseets 2. Afdeling fødtes ved den kgl. Resolution af 28. Januar 1892. Det var virkelig noget helt nyt.

Vi maa sikkert betragte det som en Lykke for Henry Petersen, at han kun fik den ene Samling at passe og ikke blev belemret med Ledelsen af Rosenborg og Frederiksborg. Der var nok for ham at gøre med at sætte den historiske Arkæologi i Gang, og han tog med Energi fat paa sin nye Opgave. Ikke mindst maatte der uddannes en Stab af nye Medarbejdere, og det var ogsaa

delvis et nyt Studium, som skulde tages op og organiseres; men Henry Petersen blev desværre altfor tidlig afbrudt, idet han døde allerede i 1896.

Det var ikke saa let at skaffe Fagfolk. Afdelingens første Inspektør, P. Hauberg, var især Numismatiker, men havde iøvrigt været knyttet baade til Dansk Folkemuseum og Thorvaldsens Museum. Som Arkæolog gjorde han sig fortjent ved sit Arbejde paa Bornholm (Lilleborg og Hammershus) og ved sine Opmaalinger og Beskrivelser af Voldsteder, hvor han senere blev hjulpet af Vilh. la Cour, — et til denne Dag alt for lidt opdyrket Felt, hvor Hauberg gjorde en første Begyndelse.

Var Henry Petersens første Medarbejder egentlig Numismatiker, saa var hans anden Medarbejder, Assistent V. Boye, egentlig Forhistoriker, bedst kendt fra sit dygtige Værk om de berømte Egekistefund fra Bronzealderen, medens hans Udgravninger af middelalderlige Borganlæg som Bastrup i Nordsjælland og Taarnborg ved Korsør var mindre fremragende.

Saa kom i 1893 Historikeren W. Møllerup som Assistent til Afdelingen, hvis Direktør han allerede 3 Aar senere skulde blive, og senest i Aarhundredet dukkede de Mænd op, som især kom til at præge Afdelingens Arbejde og give den et Ansigt: Mackeprang, Ivar Hertzsprung, Jørgen Olrik, C. A. Jensen. Som Løfflers Efterfølger blev i de første Aar af det nye Aarhundrede C. M. Smidt knyttet til Museet. Det var alle Mænd af samme nøgternt-faglige Indstilling, som ikke var bange for at gaa ind i et Specialarbejde for derigennem at lægge en solid Grund under deres nye Videnskab. De vilde ud over de almindelige Talemaader, og man kan vel sige, at de stræbte efter at selvstændiggøre den historiske Arkæologi ikke blot i Forholdet til den forhistoriske Arkæologi men ogsaa i Forholdet til selve Historieforskningen. Der udvikledes en arkæologisk Metode ogsaa for Middelalderen, saa det blev muligt paa rent arkæologisk Grundlag at udrede historiske Sammenhænge eller fastslaa Dateringer, hvor de historiske Dokumenter og andre skrevne Kilder svigtede. Særlig overfor middelalderlige Bygningsværker skabtes ved taalmodige Analyser en forbedret Undersøgelsesteknik, paa Basis af hvad der

saa glimrende var paabegyndt af Höyen og siden fortsat saa dygtigt af Løffler, men alt i alt med forholdsvis ringe Paavirkning fra Udlandet. Senere har C. A. Jensen overfor Bindingsværksarkitektur og overfor Snitværker, særlig fra 16.—17. Aarh., udviklet en tilsvarende metodisk Undersøgelsesteknik. Dette intense analytiske Arbejde gjorde det tilsidst muligt med virkelig Sagkundskab at paabegynde Udgivelsen af det store Værk om Danmarks Kirker, der vel tør betegnes som Afdelingens betydeligste litterære Indsats. Ogsaa senere har 2. Afdelings faste videnskabelige Medarbejdere udelukkende været Historikere og Arkitekter, til Trods for at der i høj Grad kunde være Brug for en eller flere uddannede Kunsthistorikere. Nuomstunder, hvor den historiske Arkæologi ogsaa spiller en Rolle i Skolens Historieundervisning (Specialerne), er det forøvrigt et alvorligt Savn, at Universitetet slet ikke giver Undervisning hverken i historisk Arkæologi eller i Kulturhistorie.

Det er nu ikke min Mening her at give en Redegørelse for 2. Afdelings Arbejde i de forløbne 50 Aar, endsige forherlige dette Arbejde paa Bekostning af hvad der ellers er udført indenfor Museet. Jeg har kun villet fremhæve det nye som skete i 1892, og hvad Konsekvenserne blev heraf.

Hvad der *ikke* blev opfyldt i 1892, var Dansk Folkemuseums Forening med Nationalmuseet, og saa vidt jeg kan skønne, har det været til ubodelig Skade, at det trak saa længe ud med denne Forening, som først i 1920 blev endelig fuldbyrdet.

Bernhard Olsen hører til de store Skikkelser i dansk Museums-væsen, han var en fremragende Samler og paa forskellige Omraader en Banebryder. Men han savnede Evnen til at trænge igennem med sine Krav og til at stampe Penge op af Jorden. Folkemuseets Kaar var i Bernhard Olsens Tid altfor usle, og mange Opgaver er først blevet taget op i sidste Øjeblik af hans Efterfølgere. Dansk Folkemuseum er bagud for sine svenske og norske Kolleger. Nationalmuseet selv har naturligvis ogsaa i høj Grad kendt til trange Kaar og til at suge paa Labben, men jeg vilde dog formode, at Folkemuseet som en Afdeling af Nationalmuseet tid-

ligere og med større Kraft vilde have kunnet tage sine mange betydningsfulde og paatrængende Opgaver op. Endnu paa denne Dag er Folkemuseet, som nu udgør 3. og 7. Afdeling af Nationalmuseet, den Del af vort Museum, som er vanskeligst stillet med Hensyn til Mulighederne for at kunne magte alle de Opgaver, som hviler paa det. Det gamle, som ligger under Jorden, er — til en vis Grad — godt gemt, og Fortidsminderne over Jorden er mere eller mindre sikrede af Fredningsbestemmelser og Love, naar de er tilstrækkelig gamle. Men Folkemuseets Emne, det er den Kultur som sidst har levet og nu er i Uddøen og daglig forsvinder for vore Øjne. Dér nytter det ikke at vente og udskyde til næste Aar. Næste Aar er Betingelserne daarligere end i Aar. — Man kan ogsaa udtrykke det paa en anden Maade. Fra Oldtiden er der kun Sager bevaret. Fra Middelalderen er der baade Sager og skriftlig Tradition. Fra nyere og nyeste Tid er der baade Sager og skriftlig og mundtlig Tradition. Men de, der har en Mund at tale med, dør, og det, som de ved, ved deres Efterkommere ikke.

Vil man nu spørge mig, om de forløbne 50 Aar har vist Berettigelsen og Levedygtigheden af den Ordning, som blev truffet i 1892, saa kan jeg ikke ubetinget svare ja, for selve denne Ordning existerer jo ikke mere. Den fik et meget indtrængende Korrektiv i 1921, da de to Direktører afløstes af en Enedirektør og de to Afdelinger ændredes til seks, der fik stor faglig Selvstændighed, saaledes at deres Ledere i Virkeligheden disponerer uden Indblanding ovenfra i alle egentlige Afdelings-sager. Det var to fundamentale Ændringer, som paa en og samme Gang og paa en meget heldig Maade gav Mulighed for stærkere Fællesskab og mere udviklet Selvstyre.

Det Nationalmuseum, som oprettedes i 1892, fik intet Fællesliv. Mellem de to danske Afdelinger var der en følelig Mangel paa Samarbejde og ingen gensidig Befrugtning. De to Afdelinger var paa Post overfor hinanden, selvom de ikke ligefrem laa i Krig med hinanden. Naturligvis kunde det befrygtes, at man i Stedet for to ikke-samarbejdende Afdelinger havde faaet 6 og nu 7 ikke-

samarbejdende Afdelinger, som hver vilde have sine særlige Interesser fremmet paa de andres Bekostning. Men Afdelingslederne deltager ogsaa i Overvejelser om den fælles Ledelse, idet de sammen med enkelte andre af Museets mest erfarne Mænd er Medlemmer af Museumsraadet og derigennem udøver en vis kontrollerende Indflydelse overfor Direktørens Dispositioner, med Ret til Indblanding hvor de skønner det ønskeligt.

Alle, der har fulgt med i Museets indre Liv i de sidste Par Aartier, vil være klar over, hvad det har betydet, *baade* at flere har faaet Dispositionsret og Ansvar, saa de ikke bare skal passe deres Kataloger og deres egen Videnskab, *og* at den øverste Ledelse ikke strides med sig selv. Direktørens særlige Opgave er ikke blot at sørge for, at der er Fred og naturlig Balance mellem de forskellige Afdelinger, og at hver Afdeling faar saa gode Arbejdskaar som muligt, men ogsaa at bidrage til, at Fællesopgaverne indenfor den store og mangesidige Institution kan udvikles saa meget som muligt. Til sin Støtte har han siden 1938 en Kontorchef, en juridisk uddannet Økonomiinspektør, der forestaar Museets Administrationskontor og aflaster Direktøren i de daglige Forretninger. Om Direktøren ogsaa som nu bør være Afdelingsleder, er mere tvivlsomt. Hvis jeg lever nogle Aar, vilde jeg tro, at jeg bliver den sidste Direktør, som tillige leder en eller, som jeg for Øjeblikket, to Afdelinger.

Det, som hos os er Nationalmuseet, er i andre Lande delt i en Række selvstændige Museer. Er det naturligt og i det lange Løb en holdbar Ordning, at saa mange Museer er samlede i een eneste Institution? Det er et altfor mangeartet Spørgsmaal, til at jeg her kan drøfte det til Bunds. Jeg vil indskrænke mig til nogle Bemærkninger derom. Efter at de danske Samlinger fra A til Z, fra 8000 f. Kr. til 1900 e. Kr. er koblet sammen, bestaar der ikke længere nogen Mulighed eller nogen Rimelighed for at skille dem ad igen. Det er en klar og logisk tiltalende Ordning, som har et vist national-monumentalt Præg over sig. Jeg tror simpelthen, at Offentligheden vilde modsætte sig en Adskillelse. Der er jo heller ingen bratte Overgange, som motiverer en Adskillelse. Der vil altid være Grænseopgaver, og særlig maa det fremhæves, at et

centralt Emne som Bondekulturen, der forskningsmæssig hører under 3. Afdeling, har dybe Rødder tilbage i de to ældre Afdelinger. Naar Inspektør Steensberg graver efter Gaardtomter i vore Landsbyer, bevæger han sig gennem mange Tidsaldre, fra 18. Aarhundrede og tilbage til Jernalderen, ja maaske helt tilbage til Bronzealderen. Denne Forening af de danske Samlinger, som vi nu lever under, betragter jeg som frugtbare og som definitive.

Anderledes forholder det sig med f. Ex. den Etnografiske Samlings Tilknytning til de danske Samlinger. Den har ingen indre logisk Nødvendighed i sig. Den har rent videnskabelig en betydelig Værdi og vil sikkert i Fremtiden vise sig endnu mere frugtbare. Etnograferne bliver stadig mere arkæologisk indstillede, og jo mere den forhistoriske Arkæologi vikler sig ud af Typologiens Favntag og bestræber sig for at tegne Kulturbilleder af vor primitive Fortid, des mere vil den faa Brug for etnografisk Sammenligningsmateriale og især for etnografisk Metode. I de sidste Vintre har der paa Initiativ af Dr. Kaj Birket-Smith, den Etnografiske Samlings Leder, i Museet været holdt nogle interne Aftemøder med Deltagelse fra alle Afdelinger, hvor videnskabelige Problemer, der var fælles for os, er blevet drøftet udfra de forskellige Synspunkter, som Arkæologer, Etnografer, Historikere og Kunsthistorikere kunde anlægge.

Men en saadan videnskabelig Forbindelse lod sig vel oprettholde uden en administrativ Forbindelse, og der vilde ikke være noget katastrofalt i en Adskillelse. Den vilde maaske ogsaa kunne betyde en øget Fremdrift i den Etnografiske Samlings Virksomhed. Spørgsmaalet er blot ikke aktuelt. I Øjeblikket er Samlingerne lokalemæssig saa intimt forbundne, at de ogsaa maa staa under en fælles Administration. En Udskillelse af den Etnografiske Samling kunde muligvis, hvis man havde ønsket det, været gennemført i 1920'erne, da man ordnede Nationalmuseets Byggeplaner. Nu maa vi vente, til Samlingerne er vokset saa meget, at de danske Samlinger alene kan fylde hele den store Karré, og det bliver næppe i vor Levetid.

Endelig er der Sammensmeltningen af Museet og Mindesmærkerne, som gennemførtes i 1892. Skal vi betragte den som ende-

lig, eller skal vi tilstræbe en Opløsning igen, saaledes at der ved Siden af Museet skabes et Rigsantikvariat, maaske under fælles Overledning som i Sverige?

Jeg anser det for meget væsentligt, at den nuværende intime Sammenkobling af Markarbejdet og Museumsarbejdet bibeholdes, fordi det skaber de bedste Arkæologer, de alsidigst udviklede Forskere. En yderligere Specialisering i vor Gerning er skadelig, ikke blot for os selv, men ogsaa for Faget. Vi kunde i og for sig nok trænge til Specialister paa visse Omraader. Saaledes tror jeg, at den egentlige Museumsteknik, særlig Udstillingsteknikken, staar en Del tilbage her i vort Land, f. Ex. i Sammenligning med vort Naboland Sverige. Der er ikke tilstrækkelig Udstillingsteknik i Nationalmuseet, og vi kunde have Brug for museumstekniske Specialister. Det er aabenbart den Side af Virksomheden, som snarest forsømmes; det er Markarbejdet og det videnskabelige Arbejde, som drager mest. Men de Mangler, som opstaar deraf, lader sig vel rette ved mere begrænsede Reforme.

Løvrigt mener jeg, at den Slags Organisation, som der her er Tale om, skal man ikke søge at skabe for Evigheden. Den maa formes og omformes efter hver Tids Krav, og jeg tænker uden Bekymring paa, at vore Efterfølgere rimeligvis vil sætte sig helt andre Maal end dem, vi nu sætter os. I en Virksomhed som Nationalmuseet er det ikke Organisationens indre Logik, men de rigtige Medarbejdere paa de rigtige Pladser, der er det afgørende for Institutionens Trivsel. Som J. K. Lauridsen hængte sine Billeder op efter de forhaandenværende Søms Metode, saaledes maa Nationalmuseets Arbejde og Organisation til enhver Tid formes efter de forhaandenværende Kræfters Metode.

SAMARBEJDET MELLEM RIGSHISTORIKERE OG LOKALHISTORIKERE

Af Johan Hvidtfeldt.¹⁾

Studiet af lokalhistorie, syslen med den snævrere hjemstavnstidligere begivenheder og forhold, er vel egentlig den naturligste og oprindeligste form for historieskrivning og er af gammel dato, her i landet saavel som i udlandet. I sidste halvdel af det 18. aarhundrede naar studiet et højdepunkt. Vi faar det store smukke værk Danske Atlas, grundlagt af Erik Pontoppidan, men fuldført af Hans de Hofman, en af denne periodes betydeligste og mest tiltalende skikkelser. Og rundt om i landet ser det ene lille topografiske værk efter det andet lyset. Mange bliver trykt, andre ligger den dag i dag i arkivernes og bibliotekernes gemmer. Den følgende tid, romantikens tidsalder, interesserede sig ikke i samme grad for hjemstavnens historie. Og dog var romantiken i allerhøjeste grad historisk, vel mere end nogen anden litterær skole eller aandsretning. Men den fortid, den vilde skildre, var de store gribende skikkelser i nordisk oldtid og middelalder eller de materielle forhold, den indeholdt meget statistik, mange snusfornuftige bemærkninger og megen bedsteborgerlig ræsonneren, men kun lidt af det storslaaede eller det mystiske, som romantikerne søgte i historien.

En ny lokalhistorisk interesse opstod i 1860erne. Samlinger til Fyns Historie og Topografi begyndte at udkomme i 1861 og Samlinger til jydsk Historie og Topografi i 1866. Men særlig dybt gik interessen ikke. Det var væsentligst adjunkter og præster, der var

¹⁾ Foredrag ved Dansk historisk Fællesforenings Aarsmøde i København den 30. August 1942.

de bærende kræfter. Men nogle aar efter aarhundredskiftet indtræder der en fuldstændig kovending i indstillingen. Det ældste amtshistoriske tidsskrift »Fra Ribe Amt« begynder at udkomme i 1903, og i løbet af nogle faa aar har bevægelsen vokset sig saa stærk, at saa at sige ethvert amt har sit eget historiske samfund og sit eget tidsskrift.

En fyldestgørende forklaring paa dette fænomen er aldrig givet. Man har villet sætte det i forbindelse med oprettelsen af de tre landsarkiver — provinsarkiver som de oprindelig kaldtes — ved loven af 1889. Dette har sikkert ogsaa haft sin betydning, men aarsagen ligger dog dybere. Den politiske kamp og den økonomiske udvikling efter 1864 havde medført, at bondestanden overtog det politiske styre i landet, og samtidig havde der — først og fremmest gennem højskolen og de grundtvigske ideer — fundet en stærk højnelse af bondestandens kulturelle niveau sted. Der kan ikke være tvivl om, at landboen, der jo er meget mere knyttet til stedet end byboen, har en ret stærkt udviklet historisk interesse og følelse. Den sociale frigørelse i forbindelse med den kulturelle vækkelse gjorde det muligt, at denne interesse kunde komme til at give sig stærkere og mere positive udslag end tidligere. Mens det før var akademikere, som havde baaret det lokalhistoriske arbejde oppe, er det nu i høj grad folk fra landet, gaardmænd og lærere, ligesom det ogsaa mere er landsognenes end købstædernes historie, der arbejdes med. Interessant er det ogsaa at se, at udviklingen omtrent har fulgt de samme linier i de andre nordiske lande, hvor de politiske og sociale forhold nogenlunde har været de samme som her i landet. Mest udpræget er ligheden maaske mellem Danmark og Norge. Bortset fra de to ældre historiske Foreninger i Trondheim og Bergen, begyndte oprettelsen af historiske samfund med bygdehistorisk forskning som formaal i 1907 med stiftelsen af Nordfjord Sogelag, og derefter kom de andre slag i slag paa samme maade som i Danmark¹⁾. En historisk fællesforening: Landslaget for bygde- og byhistorie fik man i 1920, og to aar senere begyndte landslagets

¹⁾ C. E. Christiansen: Historielag og lokalhistoriske tidsskrifter (Heimen I 156 ff. og 188 ff.).

tidsskrift: »Heimen« at udkomme. Det svarer helt og holdent til vort »Fortid og Nutid«, som vel ogsaa er dets aandelige ophav. Udviklingen i Sverige har i det store og hele fulgt de samme linier som i Danmark og Norge. Dog kan man maaske sige, at de svenske hjemstavnsinteresserede er mindre historiske i deres indstilling end vi herhjemme. Det er ret typisk, at det svenske tidsskrift, der svarer til »Fortid og Nutid«, oprindeligt hed: »Tidsskrift för hembygdsvärd«. Det blev udgivet af Samfundet för Hembygdsvärd, men efter at denne forening var blevet sammen-sluttet med Svenska Naturskyddsföreningen, fik tidsskriftet navneforandring til »Bygd och Natur«.

Selvom man vil anerkende den her givne forklaring paa hjemstavnsstudiets stærke opsving, saa har man dog ikke forklaret, hvad der i sidste instans er den psykologiske baggrund for dette studium og den lokalhistoriske interesse i det hele taget. Motiverne er sikkert individuelle og forskelligartede. Hos mange af de personer, der sysler med at samle lokalhistoriske oplysninger, er der snarest tale om en vis samlermani. Man samler historiske kendsgerninger af en eller anden art, ligesom man samler frimærker, mærkater og tændstikæsker. Det ene kan vel være ligesaa tosset som det andet. Selve indsamlingen er ofte en vis form for sport, hvor det at gaa paa jagt efter oplysningerne er det centrale, det spændende. Hos nogle læsere er det trangen til underholdning, til at læse om spændende begivenheder og fængslende skikkelser, der er motivet, iøvrigt den samme trang, som faar saa mange til at læse de kulørte ugeblade. Man skal heller ikke kaste vrag paa disse læsere. Mange af dem faar sikkert efterhaanden en virkelig historisk interesse og forstaaelse. Og i hvert fald er en ting sikker. De, der har ansvaret for indholdet af aarbøgerne, maa tage hensyn til dem. De er med til at bære tidsskrifterne oppe, og med de smaa understøttelser, som staten og det offentlige giver, er man nødt til at have saa stort et medlemstal som muligt, det er ganske simpelt et spørgsmaal om at være eller ikke være.

Hos andre læsere af lokalhistorisk litteratur er der et særligt moment, som vi saa ofte møder her i livet paa meget forskellig vis: Genkendelsesglæden. Det morer folk at læse erindringer og

fortællinger om en tid, der ikke ligger længere tilbage, end at de selv kan mindes den. Den tumbe skomager paa torvet, jo ham kan vi da nok huske.

Men den vigtigste drivfjeder baade hos læsere og lokalhistorikerne bliver dog sikkert den almenmenneskelige trang til erkendelse og forstaaelse. For at forstaa sig selv eller ens omgivelser maa man søge tilbage, forudsætningerne findes i fortiden, vil man udrede en aarsagssammenhæng, kan man kun gaa bagud. Mange vil maaske sige, at dette er et postulat, et forsøg paa at besmykke og idealisere følelser, som ofte er af en meget mindre ideel karakter. Men alligevel. Mon ikke trangen ofte er tilstede, tit vel ganske ubevidst.

Hvad der nu end ligger bag ved den lokalhistoriske interesse, er der ingen tvivl om lokalhistoriens egentlige formaal, det er det samme som rigshistoriens: at udvide kendskabet til vort lands fortid. Men lokalhistorien gør det gennem at studere udviklingen i de enkelte dele af landet. Rigshistorien maa skildre udviklingen i hele riget, finde frem de træk, der er fælles, udrede de begivenheder, der er nationens fællesoplevelser og bestemmende for hele rigets skæbne. Forstaaelsen af og kendskabet til folkets historie gennem tiderne er en af de mange forudsætninger for at skabe gode og værdifulde borgere. Thi fortrolighed med fortiden giver en dybere forstaaelse af nutiden og gør det muligt at kende forudsætningerne for det danske rige af i dag med dets særegne udvikling, dets særprægede kultur og dets egen indstilling overfor nutidens politiske problemer. Men samtidig faar man ogsaa en forstaaelse af, at det danske folk ikke er en isoleret foreteelse i verdensaltet, men til alle tider har været en del af en stor og omfattende kulturverden og i høj grad har modtaget impulser udefra. Lokalhistorien kan i sig selv virke som kulturpædagogisk faktor og gør det uden tvivl i allerhøjeste grad, men jeg vil dog tro, at det er den almindelige historie, som man i denne forbindelse først og fremmest maa ty til. Men der er her et vist sammenspil mellem lokalhistorien og rigshistorien. Det naturlige for den historisk interesserede er at begynde med det bedst kendte. Maaske er det slægtens historie, der først fanger interessen, eller

gaardens fortid. Derfra udvides interessesfæren naturligt til landsbyen og sognets fortid, og hos mange vil trangen snart vaagne til at faa noget mere at vide om den almindelige historiske baggrund for de foreteelser, han kender i sin hjemstavn. Lokalhistorien kan her være vækker. Men nogen bevidst paavirkning vil der vel i de fleste tilfælde ikke være tale om. Noget samarbejde mellem lokalhistoriker og rigshistoriker paa dette omraade er næppe særligt paakrævet.

Men derimod er der et andet felt, hvor et samarbejde skulde være naturligt. Som sagt har de to forskningsgrene samme endemaal: at udvide kendskabet til landets fortid. Det skulde paa forhaand synes naturligt, at dette fællesmaal skabte et nøje samarbejde mellem de to forskningsgrene, og at den ene støttede den anden i arbejdet. Paa enkelte omraader af hjemstavnsarbejdet har der ogsaa været en ret nøje forbindelse med den almindelige viden-skab, saaledes arkæologi, folklore, stednavneforskning. Men hvad den almindelige historie angaar, kan dette ikke siges at have været tilfældet. Det bliver opgaven i det følgende at undersøge de teoretiske og praktiske muligheder for et saadant samarbejde.

Skal man i dag diskutere dansk historieforsknings maal og midler, saa tror jeg næppe, det — som for en 60—70 aar siden — blir det i strengeste forstand kildekritiske moment, der vil blive genstand for drøftelsen. Dermed være ikke sagt, at der ikke ogsaa er uløste problemer der. Men der vil paa dette punkt næppe være særlig dybtgaaende uoverensstemmelse mellem Erslevs jævnaldrende og de følgende generationer.

Men vandrer de yngre historikere da ad de samme stier som de gamle? Er der intet nyt, de vil? Har de ingen nye synspunkter, naar de skal til at give sig i lag med udforskningen af dansk historie? Naar alt kommer til alt, er der dog vist en modsætning, selvom den maaske ikke giver sig saa stærke udslag, som naar Erslev og Steenstrup tørnede sammen. Nu skal det indrømmes, at det er et meget farligt omraade at komme ind paa; subjektive synspunkter og meninger og et rent personligt skøn kan let faa et meget større spillerum end ret og billigt er.

Gennembruddet indenfor den historiske videnskab i 1870erne var først og fremmest metodisk. Det var den moderne kildekritik, som kom i højsædet, og det var gennemførelsen af den, som optog de unges arbejdskraft. Men samtidig skete der ogsaa en ændring i emnevalget, eller maaske snarere en forskydning fra den ydre og rent politiske historie i retning af den indre historie. De udenrigspolitiske forhold, statsretslige diskussioner, krigshistorie m. m. traadte noget mere i baggrunden til fordel for kulturhistorie i videre forstand. Troels Lund skrev sin *Dagligt Liv, J. A. Frideicia sin store afhandling om den danske bondestand omkring 1650 og Adelsvældens sidste Dage, Erslev Valdemarernes Storhedstid*, og saaledes kunde der nævnes en lang række af vore betydeligste forskeres undersøgelser over indre forhold.

Men selvom der paa mange punkter indenfor den indre historie er blevet gjort et stort og brydsomt rydningsarbejde, saa er det ligesom man ofte er kommet til kort. Vi har f. eks. aldrig faaet nogen stor samlet videnskabelig fremstilling af det danske landbrugs historie. Og det har ganske simpelt sin aarsag i, at en saadan ikke kan skrives endnu, fordi det kun er saa lille en del af arbejdet, der er gjort. Thi betragter man den landbrugshistoriske litteratur, vil man snart opdage, at den lider af betydelige mangler. Det er mere landbrugets ydre former, man har rettet søgelyset mod. Landsbyens organisation, bol og mark guld, bol- og solskifte og lignende problemer har været diskuteret og drøftet i det uendelige. Emnet er ogsaa spændende som en kriminalroman, og spørgsmaalene skal selvfølgelig besvares. Men det er, naar alt kommer til alt, kun et af de mange spørgsmaal. Landbrugets produktionsformer, afsætningsforhold, økonomiske kaar og et væld af andre spørgsmaal har aldrig været genstand for indgaaende undersøgelse, eller er blevet behandlet overfladisk og utilfredsstillende. Og alle andre steder gælder det samme som her. Det var især de indre forholds mere udadvendte problemer, man undersøgte.

Hvad er da grunden? Hvis man vil prøve at simplificere forholdet og fremhæve et karaktertræk af særlig afgørende betydning, tror jeg, at der især er en ting, man maa lægge hovedvæg-

ten paa. Mange af de ældre historikere betragtede paa en maade de historiske problemer udefra, og det kildemateriale, de benyttede, behandlede spørgsmaalene udefra, eller om man vil ovenfra, væsentligst fra centraladministrationens synspunkt. Love og kongebreve var det vigtigste materiale, men alt det stof, ofte af mere lokal art, som gør det muligt at betragte problemerne indefra, fra befolkningens egne synspunkter, det lod de ligge. Men det er klart, at undersøgelser af denne art er kun af en begrænset værdi, dels behandler de kun visse sider af de enkelte problemer, dels er behandlingen ikke tilstrækkelig indgaaende. En skildring af fortidens landbrug, der bygger paa landskabslove og senere lovgivning, kan kun skildre, hvordan forholdene skulde have været, hvis lovene var bleven efterlevet. Det hedder nok, at lov er lov, og lov skal holdes. Men lovene overholdes ikke altid i dag, og de blev det i endnu mindre grad i ældre tid. De almindelige bestemmelser siger os derfor intet om, hvordan de virkelige forhold var, intet om, »wie es eigentlich gewesen ist«, for at bruge et af de gamle slagord.

Men dette forhold medførte ogsaa, at emnevalget i sig selv blev indskrænket. De spørgsmaal, man tog op til drøftelse, var saadanne, som frembød sig udfra en betragtning af fortiden gennem det materiale, man nu engang kendte og var fortrolig med. Men mange sider af fortidens liv, sider som er af den allerstørste betydning for at forstaa hele den almindelige udvikling, lod man ligge, tog man intet hensyn til.

Der er selvfølgelig forskellige grunde til, at det var saaledes. Her skal nævnes to af dem, der kunde synes at være de vigtigste. Enhver tid har sin egen historiske indstilling, der præger historikerens synspunkter, og som maa ses paa baggrund af den tid, han lever i. Man taler saa ofte om historisk objektivitet, og vi er alle enige om, at objektivitet er maalet, men vi maa dog vist gøre os klart, at i virkeligheden er objektivitet en umulighed, en abstraktion om man vil. Ingen kan gøre sig fri af hele den paavirkning, som vor egen tid, vort milieu, vor opdragelse og undervisning, vort temperament og et utal af andre faktorer har paa vor opfattelse. Selvom vi bestræber os for at se objektivt paa fortiden,

saa er vort syn paa forholdene underkastet saa mange ukontrollable og uundgaelige paavirkninger, at vi maa ligge under for disse. At skildre »wie es eigentlich gewesen ist« er altsaa, naar alt kommer til alt, umuligt, fordi vi — rent bortset fra kildematerialets ofte stærkt subjektive karakter — kun kan betragte fortiden gennem os selv. Det afgørende er derfor ikke saa meget objektiviteten i sig selv, men viljen til at være objektiv.

Denne — mere eller mindre ubevidste — paavirkning af tiden og tidens almindelige synspunkter maa det tilskrives, at de fleste historikere af i dag f. eks. har et meget skarpere blik for, hvor indviklet en proces et samfundsliv er selv under fortidens mere primitive former, og i hvor ringe grad den kulturelle og økonomiske udvikling kan skildres alene ved hjælp af lovbestemmelser og tilsvarende kildemateriale. Og de økonomiske forholds store betydning i industrialismens og højkapitalismens tid har aabnet øjnene for det økonomiske livs plads som dominerende faktor i ældre tid. Selvfølgelig kendte man ogsaa til denne faktor i ældre tid, men det er ligesom man betragtede det økonomiske liv som et noget isoleret fænomen, sammenhængen mellem den kulturelle, den økonomiske og politiske udvikling manglede man forstaaelse for. Den historiske filosofi, først og fremmest den materialistiske historicopfattelse, har sikkert haft en vis betydning. Selvom dette syn paa historie aldrig har vundet mange tilhængere — herhjemme vist overhovedet ingen blandt de videnskabelige historikere — og selvom den i høj grad skyder over maalet, er ensidig og simplificerer problemerne, saa har den dog tvunget mange til at tage standpunkt til spørgsmaalet om samspillet mellem de økonomiske og de ideelle faktorer. Historikeren af i dag er klar over, at der er en sammenhæng mellem et lands materielle og aandelige kultur. Og dette synspunkt maa selvfølgelig medføre, at man i højere grad tager de økonomiske problemer op til drøftelse, udvider historieforskningens arbejdsomraade, ikke blot fordi disse spørgsmaal har en større betydning, end man tidligere gjorde sig klart, men ogsaa — og ikke mindst — fordi man paa grund af denne svigtende erkendelse har forsømt behandlingen deraf.

Dette berører væsentligst spørgsmaalet om forskellen i emnevalg og selvfølgelig kun en enkelt side af fortidens liv.

Den anden grund, som maaske ikke er den ringeste, maa søges i en forskel i det benyttede kildemateriales karakter; ikke i selve behandlingen af kildematerialet, ikke i den kildekritiske problemstilling i sig selv. De ældre forskere holdt sig i højere grad til bøgerne, det trykte materiale, til bibliotekernes manuskripter eller til det mere almene stof i arkiverne. Dette er ikke en bebrejdelse mod dem. Thi arkivvæsnet har i det sidste halve aarhundrede gennemgaaet en meget stærk udvikling.

Dansk arkivvæsens grundlov er loven af 30. marts 1889. Ved denne oprettedes et Rigsarkiv, der omfattede de tidligere to adskilte arkiver: Gehejmearkivet, det gamle historiske arkiv med de ældre akter, og Kongerigets Arkiv, indeholdende de nyere akter fra kollegiernes og ministeriernes arkiver. Den nye lov betød en stor landvinding for historieforskningen. Mange arkivgrupper, som tidligere havde været næsten utilgængelige, kunde nu udnyttes og frugtbargøres. Det gælder f. eks. saa vigtig en kilde som de gamle regnskaber, lens- og amtsregnskaber, told- og byregnskaber. En anden ting er, at de ikke blev det i særlig stor udstrækning. Og egentlig kan man maaske ikke undre sig derover. Et arkiv som Rigsarkivet med dets ca. 30 km løbende hyldemeter er det ikke enhver mands sag at udnytte til bunds. Man løber ikke til at beherske dette mægtige materiale, disse millioner af akter og breve, regnskaber og protokoller. Det fordrer et indgaaende studium, man kan næsten sige aars arbejde. Og er det vanskeligt idag, saa var det mange gange vanskeligere for en halvtreds aar siden. De meget store afleveringer gjorde det uoverkommeligt at faa alt registreret. Store arkivmasser maatte i aarevis henligge uordnet og uregistreret. Det vil i et arkiv af Rigsarkivets omfang faktisk sige, at disse arkivalier ikke kunde benyttes af forskningen.

Foruden om oprettelsen af Rigsarkivet blev der ogsaa i loven af 30. marts 1889 truffet en anden bestemmelse af den største rækkevidde for det historiske arbejde her i landet. Rundt om

skulde der bygges landsarkiver, et i København, et i Odense og et i Viborg. Hertil kom saa i 1933 et landsarkiv i Aabenraa.

Der er nu gaaet over 50 ar siden, at loven om landsarkiverne kom, og i en lang aarrække har disse staaet aaben for den historiske forskning. Men det samme gælder her som med hensyn til Rigsarkivet. Deres omfangsrige arkivfonds er kun i ret ringe udstrækning udnyttet af den almindelige videnskabelige historieforskning. Det er ligesom man i historiske kredse i hovedstaden endnu ikke rigtig har gjort sig fortrolig med deres eksistens, endnu mindre med deres betydning. Men ogsaa her er der undskyldninger for historikerne, dels blev arkivalierne for største delen modtaget i en saadan stand, at ordningen af dem maatte strække sig over meget lang tid, dels har man fra arkivledelsens side forsømt at udgive trykte registreringer eller vejledninger i landsarkivernes benyttelse, saa at det var umuligt at faa noget indtryk af indholdet uden at foretage undersøgelser paa selve arkivet. Og man var nu engang vant til, at arkivstoffet skulde være i København. Heldigvis ser det nu ud til, at der vil blive raadet bod paa disse forhold, idet der forberedes en udgivelse af saakaldte »førere« over samtlige landsarkiver.

For at belyse, hvad det er, jeg egentlig mener, der er saa værdifuldt ved det nye stof i Rigsarkivet og i landsarkiverne, skal jeg tage et enkelt eksempel, en bog, som sikkert vil være en del bekendt. Dr. Troels Finks bog om den tidligere udskiftning i Sønderjylland. Han skildrer netop en økonomisk udvikling, som det vilde have været temmelig umuligt at forstaa paa grundlag af det stof, som den historiske forskning i ældre tid i det væsentlige benyttede sig af. Kun ved i undersøgelsen at inddrage et stort lokalt stof, amtsregnskaber, amtsprotokoller, gaard- og godsarkiver m. m., er det lykkedes at komme bag om lovbestemmelser og andet materiale af almen art. Forfatteren har ligesom kunnet gaa ud i landsbyerne og hente sine oplysninger hos bønderne selv eller hos de embedsmænd, som gennem deres arbejde var fuldt ud fortrolige med bøndernes kaar, ja undertiden selv delte dem. Havde dette materiale ikke eksisteret, og det

kan tilføjes, havde han ikke kunnet benytte det, saa tror jeg aldrig, den bog kunde være blevet skrevet.

Hvis jeg har ret i min antagelse af, at der er den forskel mellem ældre og yngre historikere, at de yngre i højere grad bestræber sig for at se fortiden inde fra, lægger stærkere vægt paa en indgaaende skildring af hele det kulturelle, sociale og økonomiske liv i dets mangeartede former og sammenhænge, og for at kunne naa dette formaal maa benytte kildestof, der er rigere og mere mangeartet end det, man tidligere inddrog i undersøgelserne, saa tror jeg ogsaa, at selve den maade, hvorpaa undersøgelserne maa foretages, nødvendigvis maa undergaa en vis forandring. Thi vil man drive forskning paa denne maade, maa man bygge studiet op paa et utal af enkeltundersøgelser. Hvis man ikke, naar man skal skildre Danmarks handelshistoriske udvikling, kan nøjes med at redegøre for lovbestemmelser, for traktater, for relationer eller kommissionsbetænkninger, men vil fastslaa, hvordan handelen virkelig udfoldede sig, saa maa man undersøge forholdene, som de formede sig i de forskellige dele af landet. Hvert enkelt sted maa man ikke blot fastslaa handelens omfang og karakter, men ogsaa redegøre for de forskellige vilkaar, der arbejdedes under, og de forskellige faktorer, der spillede ind. Først naar dette er klarlagt for de vigtigste handelspladsers vedkommende, kan man give en sammenfattende skildring, der ikke blot giver nogle oplysninger, holdt i almindelighed, men skildrer forholdene i deres mangeartede former. Først da vil man kunne skildre dansk handel, ikke som et enkelt særskilt fænomen, men som et led i en kompliceret udviklingsproces.

Man kunde tage et andet eksempel: stavnsbaandet. Der har været skrevet meget om dette spørgsmaal. Og vi har indgaaende kendskab til administrationens, den nationaløkonomiske teoris og de politiske skribenters indstilling overfor problemet. Og i Falbe-Hansens bog er der givet en skildring af visse sider af den økonomiske baggrund. Men alligevel har man aldrig kunnet give en blot nogenlunde tilfredsstillende fremstilling af stavnsbaandet, fordi man altid har set paa det udefra og ovenfra, fra lovgiv-

ningsmagts og skribenternes synspunkt, ikke indefra, fra bøndernes og til en vis grad herremændenes synspunkter. Man har ikke ved enkelte punktundersøgelser prøvet at trænge ind i, hvorledes stavnsbaandet egentlig virkede i praksis, og det er først gennem Albert Olsens undersøgelser over befolkningsforholdene i det 18. aarhundrede, at vi har kunnet faa noget at vide om sammenhængen mellem stavnsbaandet og den befolkningsmæssige udvikling.

Indrømmer man rigtigheden af, at det historiske forskningsarbejde, naar det gælder problemer angaaende den indre udvikling, ofte maa bygges op paa et stort antal enkeltundersøgelser, saa er det ogsaa klart, at arbejdet ikke bliver lettere derved. Hvis der virkelig skal komme resultater ud af anstrengelserne, maa der en ikke helt ringe arbejdsindsats til. En enkelt mand kan ikke, naar han skal begynde paa bar grund, skildre et større emne som landbrugets eller handelens historie. Det kan han kun gøre, hvis han kan bygge paa allerede foreliggende enkeltundersøgelser og detailskildringer. Vi maa derfor arbejde hen paa at faa gennemført saa mange af disse som muligt. Men de skal ikke være tilfældige, der maa være et formaal med dem og en vis plan i arbejdet. Men paa den anden side vil mange af disse specialundersøgelser kunne foretages af folk, som ikke er faghistorikere. Vi kunde maaske her lære lidt af den arkæologiske forskning. Vi ved alle, i hvor høj grad amatører rundt om i landet har ydet den arkæologiske fagvidenskab tjenester, som næppe kan overvurderes, Købmand Winther i Rudkøbing, Apoteker Helweg Mikkelsen i Odense for blot at nævne et par.

Det vilde være fristende i enkeltheder at komme ind paa de emner, hvor lokallhistoriske undersøgelser især har deres betydning. Tiden tillader ikke, at der gaas i enkeltheder, men som det vil fremgaa af det foregaaende, vil det især være det materielle livs historie, der vil komme i betragtning, og her uden tvivl først og fremmest landbruget, men iøvrigt vil der ogsaa kunne gøres meget paa den aandelige kulturs omraade. Hvor megen tid og hvor mange kræfter er der ikke ofret paa degnenes personalhistorie. Hvormeget kunde vi ikke have faaet at vide

om skolevæsnets udvikling rundt om i landet, hvis de paagældende i stedet havde brugt deres tid hertil eller i hvert fald benyttet det indsamlede materiale saaledes, at de mere almene konklusioner var blevet draget deraf. Og paa det kirkehistoriske omraade gælder noget ganske tilsvarende.

Der er altsaa flere omraader indenfor den videnskabelige udforskning af landets almindelige historie, hvor lokalhistorikeren har mulighed for at yde en indsats. Og man skulde synes, der var gode betingelser for at faa et intimt samarbejde igang. Der er uden tvivl en del folk, der gerne vil tage saadanne opgaver op. De danske lokalhistorikere er udmærket organiserede i de mange amtshistoriske samfund med Fællesforeningen som samarbejdsudvalg. De organisatoriske forudsætninger maa saaledes — i hvert fald delvis — siges at være tilstede.

Men en ting er, at lokalhistoriske arbejder kan yde støtte til den videnskabelige forskning. En anden ting er, om de gør det. De fleste faghistorikere vil uden tvivl sige, at det kun er en ret ringe del af indholdet af amtsaarbøgerne, af sognebeskrivelserne og af købstadshistorierne, der i denne forbindelse kan komme i betragtning, at der findes meget indenfor den lokalhistoriske forskning, som i alle henseender er daarligt, og som der ikke burde have været ofret papir og tryksvæerte paa. Og man maa vist give denne kritik ret. En gennemlæsning af amtsaarbøgerne og den øvrige lokalhistoriske litteratur synes at vise, at der ved siden af det meget værdifulde ogsaa findes meget, som er af mindre lødighed, underholdningsmæssigt, kulturelt og videnskabeligt værdiløst. Skal man præcisere kritikken af den hjemstavnhistoriske litteratur i almindelighed, kan man maaske samle den om tre punkter: 1. udvælgelsen af emner, 2. udvælgelsen af kildestoffet og 3. behandlingen. *Udvælgelsen af emner* er sikkert det mest centrale punkt. Det er her, det først og fremmest gælder om at skelne mellem væsentligt og uvæsentligt. Det er ikke alt, hvad der engang er sket, som har lige stor betydning for at forstaa fortiden og dermed vor egen tid. Og det er dog dette, som maa være det afgørende, og ikke tilfældige fund af aktstykker, ligegyldige aarsdage eller hvad der nu iøvrigt kan

bestemme emnevalget. Inden man begynder at studere et specielt emne, maa man, hvis man tænker paa at udgive noget derom paa tryk, gøre sig klart: har dette nogen historisk betydning? For at kunne afgøre dette, maa man have en ikke helt ringe historisk viden. Man maa vide, hvilke emner der er indgaaende behandlet og belyst, og hvilke, der trænger til behandling, og man maa have et begreb om de historiske aarsagsforhold. *Udvalget af kildestoffet* er ogsaa et vigtigt punkt. Og her forsynder selv erfarne lokalhistorikere sig gang paa gang. Snart paa den ene maade, snart paa den anden. Mange lider af en fejl, som man iøvrigt ogsaa træffer hos rigshistorikere. Trangen til at udgive historiske kilder er altfor stor i forhold til lysten til at bearbejde det historiske materiale. Der trykkes og udgives mellem aar og dag et væld af breve og akter i lokalhistoriske afhandlinger. Men i alt for mange tilfælde er indholdet af disse ikke af en saadan betydning, at det berettiger til det store papirforbrug. Paa den anden side er det ofte meget tilfældigt, hvilket kildemateriale der er inddraget i undersøgelsen. Selvfølgelig kan praktiske forhold her spille ind. Det er jo ikke mange, der har tid og raad til at opholde sig i maanedsvis i København for at studere Rigsarkivets omfattende samlinger. Men naar man vil fremlægge sit arbejde paa tryk, har man dog ogsaa en vis moralsk forpligtelse til at udnytte det væsentligste af kildematerialet. Hvad angaar *behandlingen af stoffet*, kan man som hovedindvending fremføre, at det indsamlede stof ofte bliver altfor lidt bearbejdet. Det er ikke nok at excerpere et stort materiale og saa sætte excerpterne sammen paa en eller anden mere eller mindre tilfældig maade. Man maa give en sammenhængende fremstilling, hvor stoffet er bearbejdet, alle mulige konklusioner draget, samtidig med at aarsagssammenhængen træder tydeligt frem. I mange sognebeskrivelser findes der saaledes en række gaardhistorier, et i og for sig udmærket materiale, som kan danne grundlaget for mange interessante undersøgelser over sociale, økonomiske eller kulturelle forhold i sognet (gaardenes arvelighed, befolkningsforhold, gaardenes størrelse og afgifter, forholdet mellem selvejere og fæstere, mellem husmænd og gaardmænd

o. s. v.). Men det møjsommeligt samlede materiale er ikke udnyttet og ikke bearbejdet. Det er her sikkert mere evnen til at se problemerne end viljen til at løse dem, som det skorter paa. En anden ting, som man meget ofte kan kritisere med hensyn til behandlingsmaaden, er den manglende kritiske indstilling overfor stoffet. Selvom man ikke har træning i den metodiske kildekritik, saa kan man i hvert fald orientere sig i dens problemer, f. eks. ved at læse Erslevs lille bog: Historisk teknik. Og een ting bør alle kunne: vænne sig til at være kritisk overfor kildematerialet, det trykte saavel som det utrykte, og saa forøvrigt bruge den sunde fornuft. En ting, der ogsaa hyppigt syndes imod, er kildehenvisningerne. Mange synes, at disse er overflødige, et lærd pedanteri, der nærmest er lidt latterligt og kun tynger fremstillingen. Denne indstilling er fuldkommen forkert og maa udryddes, hvis vi nogensinde skal gøre os haab om at faa lokalhistoriske afhandlinger af almen historisk betydning. Hvorfor er disse noter da saa vigtige: først og fremmest fordi de tvinger forfatteren til ikke at skrive mere, end han overalt kan staa ved. Dernæst fordi et arbejde uden noter ikke kan kontrolleres. Som en tredje grund kan nævnes noternes pædagogiske værdi. De kan ofte føre andre, der sysler med lignende eller tilgrænsende emner, paa sporet af materiale, de ikke hidtil har kendt. Om man saa vil anbringe noterne nedenunder eller bagefter er temmelig ligegyldigt. Det samme kan ikke siges om noternes form, ofte er de altfor korte. En oplysning om, at aktstykket findes i Rigsarkivet, er som regel ikke til meget hjælp, hvis man skal til at lede efter det i ca. 30 km arkivmateriale.

Spørgsmaalet bliver nu, om disse mangler er af en saadan art, at de paa forhaand udelukker, at lokalhistoriske undersøgelser i større maalestok kan faa betydning for den videnskabelige udforskning af landets historie. Dette er næppe tilfældet. Mange af manglerne vil kunne afhjælpes uden større vanskeligheder. Men det er en forudsætning, at det hidtil manglende samarbejde mellem lokalhistorikere og den historiske videnskab maa oprettes. Der er ogsaa tegn paa, at man visse steder er ved at faa øjnene op for betydningen af saadanne punktundersøgelser, jeg tidligere om-

talte. For nogle maaneder siden holdt Professor Albert Olsen i Historisk Samfund et foredrag, hvor han dels kritiserede den lokallhistoriske forskning, dels opfordrede unge faghistorikere til at tage et lokallhistorisk arbejde op. Nævnes kan det ogsaa, at der i den sidste tid har været planer fremme om at oprette et lokallhistorisk institut, hvis arbejdsindsats dog antagelig vil komme til at ligge paa et andet omraade end det her skitserede. Men hvordan vil dette samarbejde da kunne etableres, og ad hvilke veje vil man kunne gaa for at fremme det lokallhistoriske arbejde og føre det ind paa mere frugtbringende baner.

Historisk Fællesforening maa, som forholdene ligger, blive det naturlige bindeled imellem rigshistorien og lokallhistorien, og det maa blive dens opgave paa en eller anden maade at etablere et samarbejde. Men det er selvfølgelig ikke nok, at et saadant proklameres, og at nogle gode mænd kommer sammen og taler om tingene. Der maa først og fremmest handles. En detailleret oversigt over de emner, som lokallhistorien kan behandle til gavn for den almindelige historie, maa udarbejdes. Ikke nogle faa punkter i almindelighed, men en indgaaende systematisk oversigt, der helst bør ledsages af vejledninger, dels af almindelig art, dels vedrørende de enkelte emner. Og denne oversigt maa udarbejdes af begge parter i fællesskab.

Men det er ikke nok, at den enkelte ved, hvad der skal gøres, han maa ogsaa vide, hvordan det skal gøres. Det vil sige, der maa skabes et værk, som kan give vejledning til lokallhistorikeren paa alle punkter og ikke som ved oversigterne paa enkelte omraader. I de nordiske lande har man flere saadanne vejledninger i hjemstavnshistorie. To svenske: »Hembygdskunskap« udarbejdet af John Nihlén og »Vår hembygd« skrevet af professorerne Jöran Sahlgren, Nils Ahnlund, Martin P:n Nilsson og fl. andre. Begge er temmelig betydningsløse. Det samme gælder den finske »Handbok i hembygdskunskap«. Paa norsk foreligger der et lille værk af den højt fortjente norske hjemstavnshistoriker Lorens Berg: »Arbejdsvejledning i lokallhistoriske undersøkelser for begyndere« og Edvard Bulls: »Innledning til bygdehistorisk studium«. Den sidste bog er langt den værdifuldeste af alle vej-

ledningerne. Bull var selv en betydelig lokalhistoriker, der bl. a. har skrevet et værk om Oslos historie, og hans lille indledning bærer i høj grad præg af hans viden og erfaring paa dette omraade. Her er det for en gangs skyld ikke dilettanten der taler, men den skolede forsker med det klare udblik og den aabne forståelse for lokalhistoriens muligheder. Danske lokalhistorikere vilde have gavn af at læse denne bog.

For nogle aar siden var der, som nogle vil huske, planer fremme om, at Fællesforeningen skulde udarbejde en dansk haandbog for lokalhistorie. Men man opgav tanken derom, fordi man erfarede, at Landsforeningen for Hjemstavnskultur arbejdede paa udgivelsen af et saadant værk. Denne forenings »Haandbog i Hjemstavnsforskning og Hjemstavnskultur« kom i 1939 under redaktion af Lektor Regnar Knudsen. Jeg skal ikke komme nærmere ind paa dette værk, de fleste kender det sikkert. Det indeholder en række noget tilfældige afhandlinger, hvoraf flere er udmærkede og kan være af stor interesse for lokalhistorikeren. Men andre af afhandlingerne er fuldkommen forfejlede og uden den ringeste betydning for den, der har interesser i denne retning. Og i hvert fald er man med største omhu gaaet uden om de centrale problemer for hjemstavnshistorien. En lille indledning af redaktøren om hjemstavnsforskning og hjemstavnskultur er fuldstændig ligegyldig og intetsigende. Haandbogen har ikke løst spørgsmaalet, har maaske, naar alt kommer til alt, kun medvirket til at vanskeliggøre dets løsning. Og som forholdene ligger nu, er det Fællesforeningen, der maa tage dette problem op og atter her formidle et samarbejde mellem faghistoriker og lokalhistoriker, først ved planlægningen af et saadant værk, dernæst ved udarbejdelsen deraf. Hvorledes det i enkeltheder skal gennemføres, føler jeg mig ikke kompetent til at udtale mig om. Men i hvert fald tror jeg ikke, at specialafhandlinger om de enkelte forskningsgrene er tilstrækkelig, selvom de bliver skrevne af nok saa dygtige og indsigtsfulde folk. Det er muligt, at man ikke kan undvære dem, men de maa sikkert suppleres med eller eventuelt udarbejdes som dele af en slags historisk sagsleksikon med en række større og mindre afhandlinger om de spørgsmaal, der har betyd-

ning for det historiske arbejde. Ogsaa fra faghistorikernes side maa man være interesseret i, at der skabes et saadant værk. Thi ogsaa de mangler en praktisk haandbog af denne art. De har ikke de samme ønsker som lokalhistorikerne, og vil man lave et værk, der tilfredsstiller begge parter, kommer man let til at sætte sig mellem to stole. Man maa vælge, og valget maa være en haandbog for lokalhistorien.

Men det er ikke nok, at Fællesforeningen tager opgaverne — specielt de to her nævnte — op og løser dem. Forfatterne og redaktørerne maa støtte bestræbelserne. Det er i sidste instans dem, det kommer an paa. Vil forfatterne underkaste sig kravet om at vælge emner af betydning for historien, at behandle problemerne kritisk og vise nøjagtighed og skønsomhed i fremstillingen? Deres tal er saa stort, deres kvalifikationer saa mangeartede, at man næppe kan give et alment svar. Nogle vil sikkert gerne medvirke til at løse disse kulturelle opgaver paa den bedst mulige maade. Men det er dog redaktørerne og redaktionsudvalgene, det først og fremmest kommer an paa. De har magten til at forlange af deres medarbejdere, at de opfylder visse elementære krav med hensyn til emnevalg og fremstilling. Jeg ved selvfølgelig ligesaagodt som nogen, at dette i virkeligheden er vanskeligt at gennemføre, idet man ikke har saa forfærdelig meget at vrage og vælge imellem. Og aarbogen skal komme, stoffet skal frem, selvom man saa maa fire lidt paa de ideelle krav og ofte tage noget, man egentlig ikke er særlig glad for. Det er et forhold, som de strenge kritikere som oftest ikke skænker en tanke. Paa den anden side kan redaktørerne i høj grad virke opdragende paa deres medarbejdere. Ofte har man inden for amtet en ret fast medarbejderstab. Hvorfor ikke engang imellem indkalde dem til diskussion om problemerne. Og i hvert fald staar det jo redaktionsudvalgene frit for at vejlede og kritisere, forlange artikler omarbejdede, eventuelt efter nærmere bestemte retningslinier. Og de kan en ting til. Udføre hvad jeg vilde kalde et konstruktivt redaktionsarbejde. Udarbejde en slags arbejdsprogram for den kommende tids arbejde. Noget saadant er forsøgt enkelte steder, f. eks. i Ribe, og saa vidt jeg ved med held. Man

kan arbejde for at faa de bedst kvalificerede folk som medarbejdere og skriftligt og mundtligt opfordre disse til at tage bestemte spørgsmaal op til undersøgelse, rette henvendelser, virke opmuntrende og æggende. Der sidder rundt om i landet sikkert en del folk, der vilde kunne udrette udmærkede ting, hvis de fik den rette tilskyndelse. Det gælder f. eks. lærerne i historie ved Statsskolerne, ældre historiestuderende eller yngre kandidater med historie som fag. Maaske vil mange redaktører sige: Jeg vil gerne arbejde efter disse linier, men jeg har ikke forudsætnin-
gerne derfor. Dette vil uden tvivl være rigtigt i en del tilfælde. Men der er jo intet i vejen for, at Fællesforeningen engang imellem afholdt redaktionskursus, udelukkende beregnet paa at give dem den nødvendige skoling til deres arbejde. Da lærerne selvfølgelig baade skulde være lokalhistorikere og rigshistorikere, kunde et samarbejde ogsaa manifesteres paa denne maade.

Resultatet af det foregaaende kan sammenfattes saaledes: Righistorie og lokalhistorie har samme endelige maal: udforskningen af vort lands historie. Et samarbejde er allerede af den grund naturligt og bliver endnu mere ønskværdigt, fordi den moderne historie i høj grad maa bygge paa enkeltundersøgelser. Men kvaliteten af det lokalhistoriske arbejde, der præsteres i øjeblikket, er ofte saaledes, at det kun i ringe grad kan blive til gavn for rigshistorien. Niveauet maa hæves gennem planlægning af arbejdet og udarbejdelse af virkelig brugbare og værdifulde hjælpemidler. Lokalhistorikeren og rigshistorikeren maa her arbejde sammen, eventuelt under ledelse af Fællesforeningen, men forfatterne og redaktørerne maa støtte bestræbelserne.

Som det vil ses, er der ikke blot tale om afhandlinger af betydning for rigshistorien. Kritiken er blevet rejst mod den lokalhistoriske litteratur i sin helhed, og selvom der ved de foranstaltninger, der er skitseret, først og fremmest er tale om at fremme udarbejdelsen af afhandlinger, der kan være af betydning for den historiske videnskab, er der ingen tvivl om, at de, hvis de blev gennemført, vilde højne hele det lokalhistoriske niveau.

Men — vil en skeptiker maaske sige — er det da meningen, at aarbøgerne skal ensrettes. Skal det være smaa udgaver af

Historisk Tidsskrift eller Aarbøger for nordisk Oldkyndighed? Og jeg vil svare med et afgjort nej. For det første er der ingen, der har magt til en saadan ensretning, hverken Fællesforeningen eller andre. For det andet er den absolut ikke ønskværdig. Der er mange redaktører, som har en vis skræk for alt, hvad der smager af videnskab. De er bange for, at det er kedeligt. Nu er der jo slet ikke tale om, at der skal skrives større videnskabelige afhandlinger i aarbøgerne, kun artikler som kan bruges af den videnskabelige forskning. Og saadanne artikler kan godt skrives saaledes, at de interesserer dem, der virkelig har en dybere-gaaende historisk interesse. Men det kan aldrig være meningen, at aarbøgerne skal være fyldt med afhandlinger af denne art. Man maa bringe forskelligt stof, fordi læsekredsen er saa forskelligartet og fordrer mangeartet stof. Og man er nødt til at tage hensyn til læserne og deres krav, fordi det er en økonomisk livsbetingelse for samfundene at bevare deres medlemstal saa stort som muligt. Jeg er altsaa enig med disse eventuelle skeptikere. Ethvert forsøg paa ensretning af aarbøgerne er uønsket, den er farlig for samfundenes eksistens og vil snart køre dem i grøften. Men selvom man ogsaa for fremtiden fastholder mangfoldighedens program, er der dog intet i vejen for, at man fra alle sider, Fællesforeningens, redaktørernes og forfatternes, arbejder paa at hæve niveauet og faa etableret et samarbejde med faghistorikerne til bedste for det lokalhistoriske arbejde og den videnskabelige historieforskning og først og fremmest til gavn for dansk kultur.

ANMELDELSER.

Herremand og Fæstebonde.

Hans H. Fussing: Herremand og Fæstebonde. Studier i dansk Landbrugshistorie omkring 1600. Nyt nordisk Forlag, 1942.

I de sidste Aar er der fremkommet adskillige værdifulde Arbejder om vigtige Sider af dansk Bonde- og Landbrugshistorie, og det har været tiltrængt. Man skulde tro, at det i et Bonde-land som Danmark var naturligt at udforske det bærende Erhvervs Vilkaar til de forskellige Tider. Naar der er blevet skrevet om danske Bønders Levevilkaar i ældre Tid, har man imidlertid altfor ofte nøjedes med at skrive hinanden af. Glædeligt er det derfor, naar et digert Værk, bygget paa hidtil uudnyttet Kildestof, ligger foran en.

Forfatteren, Lektor Hans H. Fussing, er tidligere kendt fra sine godshistoriske Studier over Forholdene paa Herregaardene Demstrup, Sødringholm, Gessingholm og Skovgaard. Kronen paa disse Studier er Værket om Herremand og Fæstebonde, hvormed Forfatteren i Foraaret erhvervede sig den filosofiske Doktorgrad.

Værket er begrænset til Tiden mellem 1537 og 1660 og falder naturligt i 4 store og 4 smaa Afsnit. I de store behandles Fæstets Tiltrædelse og Opløsning samt Bondens vigtigste Ydelser til Herremanden: Landgilden og Hoveriet; i de smaa Fæstebondens Forhold til Fogden, Husbonden, Kongen og Domstolene.

Fussings Kildemateriale er aldeles overvejende Tingbøger: Rettertingets Dombøger, Dombøger fra Landstinget i Viborg og for nogle faa Aar fra Fynbo Landsting; for de øvrige Landsting savnes desværre alle Arkivalier fra Tiden indtil 1660. Og saa er der Herredstingbøgernes store, men saa spredte Materiale. Fra Tiden før 1600 er kun meget lidt bevaret, og fra Sjælland og Skaane findes i det hele taget yderst lidt af Interesse før efter 1660. Det maa fremhæves, at Tingbogsmaterialet

saaledes har stærk Slagside mod Vestdanmark; det kan muligvis have paavirket de Resultater, hvortil Fussing kommer i sin Bog.

Men selv om saaledes kun en Del af Tingbøgerne er bevaret, maa det have været et overordentligt stort og ikke altid lige morsomt og givende Arbejde at gennemgaa disse bevarede Rækker; det er Fussings store Fortjeneste at have givet sig i Lag med denne Opgave og at have gennemført den.

Af adelige Jordebøger og Regnskaber fra denne Tid er ligeledes mærkværdig lidt bevaret; det meste havde Fussing tidligere behandlet i sine mindre Afhandlinger; Essensen af dem indgaar nu i Disputatsen. Ogsaa Kongebrevene benytttes som Kilde; for den Tid, de er udgivet i Kancelliets Brevbøger (nu indtil 1636), er de jo meget let tilgængelige; desværre synes Fussing i den Grad at have forelsket sig i Tingbøgerne, at han ikke fuldtud har udnyttet Brevbøgerne.

Bogen er helt igennem stærkt præget af Kildematerialets Karakter, den er en retshistorisk Studie mere end en økonomisk historisk. Statistik er der ikke meget af, og en Del af det, der er, er meget svagt funderet.

Hvert af Bogens 4 store Afsnit er opdelt i en Mængde smaa; det gør Fremstillingen let overskuelig, tilmed gives der i en Indledning til hvert af de store Afsnit et Resumé over Indholdet af Smaakapitlerne.

I Afsnittet om Fæstetiltrædelse undersøger Fussing de tiltrædende Fæsteres Familie- og Hjemstedsforhold: han mener, at mangen Fæster er fulgt efter sin Far eller anden Slægtning; Resultatet er sandsynligt, men Bevisførelsen svag. Paa Krongodset kunde efter 1565 Enkerne blive siddende uden at fæste paa ny efter Mandens Død. Fussing paaviser nu, at Adelen ikke har fulgt Kronen, men overvejende har foretrukket at affordre Enkerne nyt Stedsmaal.

Fæstet skulde efter Forordningen af 14. Maj 1523 være gældende for Livstid; men saa længe der var Fæstere nok, synes Adelen ikke at have taget sig denne Forordning alt for højtideligt; da der ind i 1600-Tallet indtræder Mangel paa Fæstere, ændres dette Forhold af sig selv.

Ved Fæstetiltrædelse betalte Bonden altsaa Stedsmaalet, hvis Størrelse ene synes at have været bestemt ved Forholdet mellem Udbud og Efterspørgsel. I Skaane fandtes desuden en særlig Afgift ved Ejerskifte, kaldet Husbondhold. Adelen var meget opsat paa at faa denne Afgift indført i det øvrige Danmark; det er interessant at se, hvorledes Kronen Gang paa Gang gaar

herimod. Husbondholdet slaar da heller ikke igennem Vest for Øresund, skønt Domstolene er tilbøjelige til at anerkende det.

Det er Fussings specielle Fortjeneste at have paavist en Afgift, der ikke synes at have været kendt, nemlig Fogedpengene. Den kan først paavises fra o. 1600 og var en Forpligtelse for Fæsteren til at svare Fogden oftest 10 pCt. af Stedsmaal og Sagefald. Visse Steder synes det at have været Fogdens eneste Løn. Fogedpengene er efter Fussings Mening ældst paa Krongodset: men Afgiftens Oprindelse er meget usikker: fra Krongodset skal den have bredt sig til Adelsgodset. Det er dog ikke overallt, man træffer denne Afgift, f. Eks. ikke paa de rantzauske Godser. Fogedpengene gjorde Fogderne interesseret i høje Stedsmaal og mange Bøder, saa de fremmede Udbytningen af Bønderne.

Afsnittet om Landgilden er nok det bedste Stykke i Bogen. Fussing vender sig mod Steenstrups Paastand om Landgildens Uforanderlighed. Ud fra et ret stort Materiale hentet fra Jordebøger o. l. vises det, at af 500 Gaarde havde en Tredjedel faaet Landgilden forhøjet. Forhøjelserne var vel gennemgaaende ikke store, men paa et enkelt sjællandsk Gods (Selsø) beløb de sig dog til c. 14 pCt.

Regeringen stillede sig til o. 1600 imod Forhøjelser, men kunde ikke opretholde Standpunktet, da Forhøjelser ogsaa fandt Sted paa Krongodset. Størstedelen af Landgildeforhøjelserne falder imidlertid før 1600: ved denne Tid synes Grænsen for Bondens Landgildeydelse naaet; øget Udbytning af Bønderne maatte herefter ske ved større Hoveri.

Værdifuld er Fussings Paapegning af den Betydning, Forordningen af 8. Juni 1639 fik; den bestemte, at kun aarligt tinglæste gamle Landgilderestancer kunde kræves betalte. For Bønderne var der megen Betryggelse heri.

Drøftelsen af et Par saa centrale Spørgsmaal som Landgildens Forhold til Udsæden og Bestræbelserne for at bringe Bøndernes Ydelser i Forhold til deres Gaardes Tilliggende er derimod mindre dybtgaaende, rimeligvis kunde disse Stykker uden Skade være udeladt: der er ikke tilstræbt nogen fuldstændig Gennemgang af det Materiale, der vil kunne findes til Belysning af Spørgsmaalene.

Ved Behandlingen af Spørgsmaalet om Ydelsens Forhold til Tilliggendet nævner Fussing et Tilfælde fra Landsbyen Virring paa Skanderborg-Egner (iøvrigt Krongods), hvor man søgte Jorden fordelt efter Landgilden. Man savner en Henvisning til det Kongebrev af 18. Nov. 1633, hvorved denne Fremgangsmaade

fastsattes. Fussing undrer sig lidt over denne Metode, da man paa Gessingholm gik den modsatte Vej og ændrede Landgilden. Dette sidste har nok ogsaa været det almindeligste. I Kanceliets Brevbøger kan man et Par Aar senere (13. Maj 1636) se, at man et andet Sted paa Skanderborg-Egnen gør Landgilde og Jordtilliggende lige store for alle Bønderne.

Fussings Afsnit om Hoveriet er nok det svageste i Bogen; det skyldes vel overvejende Kildematerialets Karakter. Der har næsten kun kunnet bygges paa Tingbøgernes Oplysninger. Hoverilister for Adelsgodset mangler helt, og Ægtlister findes kun for et enkelt Sted.

Der gaas ikke ind paa Hoveriets Størrelse ved Begyndelsen af Tidsrummet, altsaa i 1530'erne. Det er en ikke uvæsentlig Mangel; for Hoveriet synes paa den Tid at have været helt fast og ganske ringe; ofte har det været indført i Jordebøgerne. Fra Eline Gøyes Jordebog kendes f. Eks. Hoveriet til Krenkerup 1532. Ser man bort fra Gaardsædegaardene, bestod Hovarbejdet gennemgaaende i 3—4 Høstdage om Aaret. Senere hen i Aarhundredet bliver Hoveriet ubestemt. Bønderne forsøger vel at holde sig til det fra Arild kendte, men forgæves. Domstolene fulgte Herremændene, der efter Recessen maatte gøre sig deres Gods saa nyttigt, som de kunde, altsaa ogsaa øge Hoveriet; dette øgedes iøvrigt tilsvarende paa Krongodset.

Fussing giver Kronen en stor Del af Ansvaret for Hoveriforøgelsen; det er den, der har lært Adelen at øge Udnyttelsen af Bøndernes Arbejdskraft. S. 195 hedder det: »Før c. 1600 skulde Adelsbønderne kun gøre Fadebursægter for Kronen, men herefter fik Kongen bevilget en Del andet Hoveri af dem, mest til militære Formaal, og derved vænnedes Adelsbønderne til at yde større Hoverimængde, hvad Adelen kunde udnytte«. Denne Fremstilling er næppe rigtig. Fussing omtaler i en Note (S. 473) et Tilfælde fra 1538, hvor Adelsbønder deltog i Befæstningsanlæg; men han noterer det som »et isoleret Tilfælde«. Dette er ikke nøjagtigt. Fra o. 1550 gjaldt Masser af Tilsigelser til Arbejde paa Kronens Borge alle Bønder undtagen Adelens Arvetjenere. Arvetjenere vil naturligvis ikke sige alle Adelsbønder, de tilmageskiftede og tilkøbte kan ikke medregnes, og deres Tal har nok paa dette Tidspunkt ikke været helt ringe. Fra Syvaarskrigens Tid benyttes saavel Adelens Bønder som Kronens i adskillige Tilfælde til militært Arbejde. Fra 1570'erne kendes Eksempler paa, at Adelens Bønder deltager i Arbejdet med at køre Sten til Riberhus og med at istandsætte Spodsbjærg Havn paa Langeland. Men det er naturligvis rigtigt, at Adelens

Bønder i 1600-Tallet hyppigere kaldtes til Deltagelse i Arbejdet paa militære Anlæg; men der er al mulig Grund til at tro, at Hoveriforøgelsen da paa de fleste Steder var slaaget igennem¹⁾.

De godt 50 Aar mellem 1570 og 1625 er de danske Herregaardes Tilblivelsestid. 80 Gaarde er opført i dette Tidsrum, Halvdelen heraf inden 1660. Skal man tro Fussing, har Opførelsen af disse Gaarde ikke givet sig Udslag i øget Hoveri. Der er — siger han S. 196 — »kun Tale om Bygningshoveri for de Husmænd, der var Haandværkere, saa Sagnene om Byggearbejdet som en særlig Plage synes kun at have ringe Grund i Virkeligheden, selv om en Del Ægter skyldtes Byggearbejde«. Fussing bygger denne Opfattelse udelukkende paa Stof hentet fra Herredstingbøgerne; Spørgsmaalet er nu om disse i Virkeligheden afspejler de forskellige Hoveriformer blot nogenlunde rigtigt. Om Avlingshoveriet og om Ægterne findes en Del, dog meget spredt; om Bygningshoveriet og om Smaahoveriet, der bestod i at save Brænde, fiske, bære Øl o. l., findes meget lidt. Det er det, der forleder Fussing til at tro, at dette Arbejde har været uden Betydning og af ringe Omfang.

For en enkelt Hovedgaards Vedkommende er der imidlertid Mulighed for at prøve Tingbøgenes Kildeværdi paa dette Punkt. Fra Herlufsholm Birk findes bevaret nogle Tingbøger, som Fussing har benyttet; heri er paatruffet eet — usikkert — Tilfælde af Bygningshoveri, nemlig nogle Ægter; men det fremgaar af de i Herlufsholms Regnskaber bevarede Lister over den Mad, Hovbønderne fik, naar de arbejdede paa Gaarden, at der næsten hvert Aar har været Byggearbejder, hvorved Bønderne har maattet medvirke. I Finansaaret 1639/40 beløb det sig til over 500 Arbejdsdage. Men naar Bygningshoveriet og iøvrigt ogsaa Smaahoveriet dette Sted eksisterer i ikke ringe Omfang, men faktisk ikke kommer til Syne i Tingbøgerne, saa tør man nok formode, at det samme er Tilfældet andre Steder. Det er nok ikke værd at slutte for meget af Kildernes Tavshed. Haandværkerne, der arbejdede paa Herregaardene, var vel som paa Krongodset ofte slet ikke Bønder, men fra nærmeste Købstad; de

¹⁾ Fussing vil ogsaa (S. 220) hævde, at Arbejde paa Vejene kan have lært Adelen at udnytte Bønderne haardere. Et Tilfælde af Vejarbejde fra 1622 omtales. Adelsbøndernes Pligt til at holde Veje og Broer vedlige sammen med de øvrige Bønder var imidlertid begrundet i gammel Sædvane og fastslaet i Reccessen. I den koldingske af 1558 (§ 58) skelnes saaledes ikke mellem Kronens og Adelsens Fæstebønder; der tales blot om menige Herredsbønder. Bestemmelsen i Forordningen af 26. Aug. 1622 om Broers og Alfavejes Vedligeholdelse gælder ligeledes en hvilkensomhelst Bonde. Heller ikke dette Arbejde paa Vejene var saaledes noget nyt, der har givet Stødet til øget Hoveri.

fik deres Løn for Arbejdet; men deres Haandlangere og øvrige Medarbejdere var Hovbønder, og deres Antal var mange Gange større end Haandværkernes.

Det kunde ogsaa anføres, at der i Kancelliets Brevbøger findes flere Kongebreve, hvorved Kronens Bønder faar Ordre til at transportere Bygningsmaterialer for adelige til deres Herregaardes Opførelse (f. Eks. af 28. Marts 1551, 24. April 1562, 1. Marts 1594, 18. Febr. 1596 og 6. Okt. 1604. Fussing nævner ikke disse Breve). Kronen har vel næppe hjulpet Adelen, for at dennes Bønder slet ikke skulde komme til at gøre noget Bygningsarbejde. Man maa nok snarere tro, at Adelsbønderne har været for haardt anspændt og derfor har faaet Hjælpen.

I sin Bog kommer Fussing naturligt nok til at berøre Spørgsmaalet, om Adelsens Fæstere var daarligere stillet end Kronens. Fussing er af den Mening, at Kronen har udnyttet sine Bønder haardest. Et Sted gør han Stillingen op og siger, at saa vidt det kan ses, har der kun været eet vigtigt Punkt, hvor Kronen gik mindre vidt end Adelen, og det var med Hensyn til det ovenomtalte Husbondhold. Det ser mærkeligt ud, for tidligere i Bogen er det jo netop paavist, at Adelen efter 1565 — i Modsætning til Kronen — forlangte nyt Stedsmaal af Enkerne, hvis de vilde blive paa Gaardene. Adelen tog det jo heller ikke saa nøje med Livsfæstet. Efter Torstenson-Krigen 1643—45 eftergav — som Fussing viser — Kronen sine Fæstere i de krigsramte Egne Landgilden for 1643 og 1644, og for Aaret 1645 skulde der skønnes i hvert enkelt Tilfælde. Paa Adelsgodset maatte derimod mange Fæstere betale fuld Erstatning, uanset om de var blevet fuldstændig forarmede under Krigen.

Af de smaa Afsnit til Slut om Fæsternes Forhold til Fogden, Kongen, Husbonden og Domstolene er det sidste det interessanteste. Var Domstolene Redskaber i Adelsens Hænder? Fussing mener Nej og hævder, at Danmark dengang var et Retsfund. Efter det store Materiale, der fremlægges, ser det ogsaa ud til, at det var Tilfældet; men af de i Bogen omtalte Domme, der appelleredes fra Underinstanserne, var der dog op imod en halv Snes, der — med Fussings egne Ord — var Udtryk for en urimelig og uredelig Afhængighed af Herremændene. Landstinget — der findes jo som nævnt kun Materiale for det jyske — og Rettertinget skal derimod have dømt redeligt efter Lovene.

Fussing anstiller ikke Betragtninger over Beskaffenheden af de Retsregler, hvorefter der dømtes. Det kan vist siges, at de ofte var meget vagt formulerede. En hyppigt paaberaabt Retsregel var Recessens Bestemmelser om, at Adelen maatte bruge

sit Gods ligesaa frit, som Kronen brugte sit, og gøre sig det saa nyttigt som muligt. Det siger sig selv, at disse Bestemmelser giver vidt Spillerum for den dømmende Myndighed. Efterhaanden som Bønderne forarmedes, blev de økonomisk mere og mere afhængige af Herremændene. En forarmet Fæstebonde kunde altid rammes. Landgilderestance og Bygningssgæld var saaledes Fæstefortabelsesgrund. Det var nok klogest for Fæstebonden at være føjelig over for Herremanden ogsaa i Retssager. Hvor mange Sager endte ikke med, at Bonden gav sig i Herremandens Minde! Hvor mange Fæstebønder havde overhovedet Raad til at appellere til de øvre Instanser fra Herreds- og Birke-tingene?

Fussing har i sin Bog villet give den gamle danske Adel Æresoprejsning; paa nogle Punkter er det utvivlsomt lykkedes, paa andre er Anmelderen — som oven antydet — uenig med ham. Der er i Bogen i for høj Grad en Tilbøjelighed til at undersøge om Herremændene var gode eller onde, og Problemet ligger jo dybest set slet ikke dær. Øget Hoveri og øget Landgilde m. v. er kun Overfladefænomener, Virkninger af en økonomisk Udvikling, og som saadanne betragtes de ikke i Bogen. Det skildrede Tidsrum ses ikke i Sammenhæng med Tiden før eller efter eller med Udviklingen uden for Danmark (en Antydning heraf kunde ikke have krævet megen Plads og vilde muligvis ogsaa have været nyttig for Forfatteren). For ser man Problemerne i større Sammenhæng, bliver Spørgsmaalet om Adelen »Godhed« eller »Ondskab« latterligt lille. Saa forstaas det, at de økonomiske Love, der medførte Godssystemets Fremtrængen med den deraf følgende videregaaende Undertrykkelse af Bønderne, virkede med en Naturlovs Kraft og Ubønhørighed. Der var slet ikke nogen Vej udenom, og heri ligger vist det bedste Forsvar for den gamle danske Adel.

Det er ikke Anmelderens Mening at underkende Betydningen af Fussings Studier; der er i dem fremlagt en Rigdom af Detaljer, som vil blive af stor Betydning ved Forskningens Videreførelse, og ikke mindst de, der arbejder med Lokalhistorie, vil med Udbytte kunne benytte »Herremand og Fæstebonde» som Haandbog. Et udmærket Person- og Stedregister letter i høj Grad Benyttelsen.

C. Rise Hansen.

Skaansk Bebyggelseshistorie.

Sven Dahl: Torna och Bara. (Meddelanden från Lunds Universitets geografiska Institution. Avhandlingar VI. 1942).

Den bog om de to skaanske herreder Torna og Bara, som Sven Dahl har udsendt, bærer undertitlen »Studier i Skånes bebyggelse och näringsgeografi före 1860». Den behandler problemer, som er af central betydning for at forstaa den indre udvikling i dens forskellige faser. Bebyggelseshistorien, som i høj grad maa bygge paa stednavneforskningens og arkæologiens resultater, har aldrig været dyrket særligt indgaaende herhjemme, det samme gælder næringsgeografien. Det er derfor med ikke ringe forventning, man vender sig imod denne bog, som tilmed behandler et omraade, der indtil for knap tre aarhundreder siden var en del af det danske rige. Og forventningerne bliver ikke gjort til skamme. Mangen dansk forsker vil her kunne faa impulser, lære nye problemer at kende og faa stof til sammenligning med forholdene i det nuværende Danmark.

Torna og Bara herrederne ligger i det sydvestlige Skaane. Forfatteren har dog ikke udelukkende indskrænket sin skildring til disse omraader men i mangt og meget taget forholdene i hele Skaane op til undersøgelse. Det gør ikke værket mindre værdifuldt, men alligevel maa det siges at være en fordel, at de indgaaende undersøgelser er begrænset til en lille del af Skaane. Thi skal den slags forskning føres til bunds og give virkeligt udbytte, ikke bare indskrænke sig til nogle bemærkninger i almindelighed, maa man nøjes med ret smaa undersøgelsesfelter. Først naar der foreligger et større antal redegørelser, vil der være mulighed for en skildring omfattende hele landet.

Sven Dahls skildring, der er ledsaget af et meget omfattende og værdifuldt kortmateriale, er delt i tre hovedafsnit. 1. Det gamle kulturlandskab. 2. næringslivet og 3. det gamle kulturlandskabs opløsning og forvandling 1750—1860. Det er absolut de to første afsnit, der er de mest værdifulde og som forfatteren har gjort mest ud af. Det sidste omfatter knapt en fjerdedel af hele bogen, og mange problemer er her kun berørt ganske kort. Man kunde ønske, at forfatteren havde delt arbejdet i to dele, den sidste alene omhandlende den nyere tid. Thi aarhundredet fra 1760—1860 er saa vigtigt og afgørende for forstaaelsen af vor egen tid, og kildematerialet flyder her saa rigt, at det egent-

lig bør være det centrale afsnit i et værk, der vil skildre udviklingen indtil 1860. Og saa meget desto mere som udskiftningen (ensskiftet) og udflytningen i Skaane blev gennemført med en konsekvens og dygtighed, som vi næppe kan finde noget side-stykke til i Danmark¹⁾. Aarsagen hertil maa søges i, at enskiftet herovre begyndte meget sent, først i det 19. aarhundrede. Det er jo en almindelig erfaring, at desto tidligere udskiftningen finder sted, desto daarligere er den gennemført. I Danmark daarligst i Sønderjylland, hvor man allerede begyndte i det 17. aarhundrede. Man faar et udmærket begreb om, hvilken afgørende betydning reformen fik i Skaane, naar man ser, at af omraadets 1150 bønder blev de 725 dømt til at flytte ud. I mange landsbyer var procenttallet meget større. Det skaanske landskab skiftede som følge af udflytningen i høj grad karakter. De fleste steder var der tidligere en udpræget bybebyggelse, nu bliver det en meget spredt bosættelse, som først efterhaanden udfyldes noget ved oprettelsen af de mange husmandssteder (arbejderboliger), der er et resultat af den økonomiske og befolkningsmæssige udvikling.

De to værdifuldste undersøgelser i bogen er redegørelsen for den indflydelse, som jordens geologiske struktur har haft dels paa bebyggelsens form, dels paa de næringsgeografiske forskelligheder indenfor området. Forfatteren paaviser, at de kalkrige moræner og dernæst de letdyrkede sandsletter først er blevet bebygget og opdyrket. Her som andre steder har man begyndt med de jorder, som var lettest at komme til. Og paa disse omraader var der meget udpræget bymæssig bebyggelse, mens de smaa og spredte bosættelser er almindelige paa de senere bebyggede strækninger, hvorfor forfatteren opstiller den arbejdshypotese, at disse i det væsentlige er opstaaet paa en tid, da de sociale forhold ikke i saa høj grad førte til bybebyggelse. Interessant er undersøgelsen af de forskellige byformers alder. Forfatteren kommer her til et resultat, der bekræfter de tidligere anskuelser. Byer der ender paa by, høj, lev, inge og løse, er større end torp- og holtebyerne. De findes især i omraader med store byer og faa enkeltbebyggelser og i de egne, som maa anses for at være de tidligst bebyggede. Til undersøgelsen slutter sig interessante redegørelser for de enkelte byers placering i landskabet og for de forskellige bytyper. Der gives her et nyt bidrag til den gamle diskussion om langby,

¹⁾ Forfatteren har i Scandia 1941 skildret gennemføringen af »storskiftet« og venskiftet i Skaane. Storskiftet var et forsøg paa en delvis samling af jorderne.

rundby, terrænby. Ligesom nyere danske forskere er Dahl skeptiker paa dette punkt. Han afviser den tidligere opfattelse af bytypernes planmæssighed og fremhæver planløsheden og mangfoldigheden i de skaanske landsbyers plan.

De følgende kapitler om sogne og kirker, hovedgaardene, husmandsstederne og driftsformen hører til bogens svagere dele. Der findes her meget lidt nyt, og ikke saa sjældent fristes man til modsigelse. F. eks.: Hvorfra ved forfatteren at »socknen var till sit ursprung en ekonomisk organisation med uppgift att underhålla kyrka och präst« (s. 58)? Kan man føre bevis for, at sognorganisationen ikke er fra før kirkebygningens tid? Det er en misforstaaelse kun at omtale begreberne ornum i forbindelse med herregaardene og de større gaarde (s. 78 ff). Ornum er en meget mere almindelig foreteelse, end forfatteren giver det udseende af. Forklaringen paa præstegaardenes særjord og paa kirkestuf (s. 80) forekommer mig ogsaa lidet overbevisende. Naar præstegaardene saa ofte havde jord udenfor fællesskabet (ikke stufjord), skyldes det snarest, at præsterne, som de foregangsmænd de ofte var paa det landbrugsøkonomiske omraade, ret tidligt har kunnet gennemføre en udskiftning af deres jorder (jvnfr. udviklingen i Sønderjylland¹). Iøvrigt kom det oprindelige fællesskab jo i opløsning paa mange forskellige maa-der, inden den store udskiftning begyndte. Mange hovedgaarde, som tidligere havde deres jord i fællesskab med bønderne, fik deres jord for sig. Nogle præster ligeledes. Og i byerne var fællesskabet enten helt eller delvis opløst paa et meget tidligt tidspunkt.

Afsnittet om næringslivet indeholder mange værdifulde undersøgelser. Der redegøres for de forskellige driftsformer (trevangsbrug, tomarksbrug, alsædebrug) og deres udbredelse samt sammenhængen mellem disse og de geologiske forhold. Trevangsbruget fandtes paa bedre jorder, tomarksbruget paa de daarlige. Det var jordbundens bonitet, der var det afgørende. Det samme gælder de forskellige kornarters geografiske udbredelse, et problem, der har særlig betydning for Skaane, da denne landsdel i ældre tid først og fremmest var kornproducerende. Interessant er saaledes redegørelsen for havrens udbredelse. Den avledes især paa fjerne, paa tunge og mindre vel drænedede jorder. Bortset fra det nordvestlige Skaane findes det udprægede havreomraade stort set i de egne, hvor trevangsbruget var fremherskende, hvilket vel skyldtes, at man paa den gode jord kunde

¹) Troels Fink: Udskiftningen i Sønderjylland indtil 1770, se. 32.

dyrke havre uden godning, hvilket ikke kunde lade sig gøre paa den daarlige. Desuden havde man i disse engfattede omraader mere brug for foder til kreaturerne.

Mange andre interessante forhold gøres til genstand for undersøgelse i dette afsnit. Det vil føre for vidt at referere disse, kun skal det nævnes, at foldudbyttet før reformerne normalt var tre à fire, og at Antallet af trækdyr var meget stort i forhold til koholdet, et forhold der ogsaa har betydning for gødningsproblemet, et af de vigtigste spørgsmaal i det ældre landbrug.

Der kan rejses indvendinger mod Sven Dahls arbejde. En del dansk litteratur (saaledes afhandlinger af Svend Aakjær, C. A. Christensen og Fr. Skrubbeltrang), som er af betydning for de behandlede problemer, er ikke benyttet, og undertiden har man indtryk af, at det utrykte kildemateriale ikke er udnyttet helt til bunds. Og paa enkelte punkter maa man stille sig tvivlende overfor forfatterens fremstilling. Men intet værk kan være fuldkomment, og disse indvendinger er kun at betragte som kritiske randbemærkninger til et arbejde, som uden forbehold maa betegnes som en dybtgaaende og betydningsfuld undersøgelse over problemer af central betydning for svensk og dansk historie-forskning. Et værk som danske historikere — ogsaa lokalhistorikere — vil kunne have udbytte af at beskæftige sig med.

Johan Hvidtfeldt.

En Stednavnedisputats.

Kristian Hald: De danske Stednavne paa -um. Schultz, 1942.

På god traditionel vis indleder Kristian Hald sin disputats med en omtale af de videnskabsmænd, der tidligere har behandlet stednavneendelsen -um. Den er tidligt faldet forskerne i øjnene og er blevet forklaret enten som udviklet af hēm, oldn. heimr »Hjem, Bosted«, eller som den gamle endelse i dativ pluralis. N. M. Petersen og O. Nielsen er de vigtigste repræsentanter for den første anskuelse: Johs. Steenstrup hævdede derimod i sine senere værker, at sa godt som alle um-navne kunde forklares som dativ pluralis-former, medens yngre forskere har ment, at begge typer fandtes. En enkelt tidlig amatør fortjente dog også at nævnes, nemlig topografen P. M. Nødskov. I sin »Beskrivelse over Thimgaard og Thim Sogn« (Viborg 1787) forklarer han navnet Tim og er ved at komme ind på noget rigtigt, når han mener, at »Tim i de ældste Tider egentligen er kaldt Tium, lige-saaavelsom Vium«, og foreslår at tolke navnet af substantivet

Tid, som han kender i formen (allum) Tidum i en gammel vise, eller af »Tirum, som skulde stamme fra den gamle Danske Afgud Tir«. Navnet Madum sammenstiller han med en lang række um-navne fra hele landet og tolker det af »det endnu her i Eggen brugelige Ord: Maade eller Maae .: Fællig, Overdrev«. Han kommer til det resultat, at »um er en intet betydende Endelse, ligesom nu Endelsen en eller et«.

Kr. Hald har stillet sig den opgave at foretage den nødvendige detaillerede adskillelse af de to navnetyper. Det er blevet til en udtømmende, men prisværdigt koncentreret afhandling på 140 sider. Fremstillingen er trods sin knaphed meget klar og let læselig og, måske med undtagelse af afsnittet om hēm-navnenes lydforhold, ikke mere speciel, end at alle historisk interesserede kan læse den med stort udbytte. Der medtages navnene fra hele det gamle danske område, de skånske provinser og Sydslesvig medregnet, og der tilstræbes fuldstændighed for bebyggelsesnavnenes vedkommende, medens naturnavnene (marknavnene) kun er medtaget i et vist omfang, da marknavnestoffet ikke er samlet fra hele landet. Af oversigtskortet bag i bogen fremgår det tydeligt, at hovedmassen af de ca. 275 bebyggelsesnavne findes i Jylland, ligesom de ca. 120 marknavne, der er behandlet, men ikke kortlagt, så godt som alle findes i Jylland, de 75 alene i Sønderjylland. Udeladt er de navne, der må antages at være sammensat med -rum, fx. Esrum, Farum, Virum, eller hvis endelse er udviklet af -holm, fx. herredsnavnet Middelsom, eller er af anden oprindelse. Enkelte tvivlsomme navne som Nærum (-rum), Skærum (af *Skirmæ?), Tastum (af -dung »Lavning, Sø«) er medtaget, men afvist som ikke herhenhørende. Måske kan valget undertiden forekomme lidt vilkårligt, som når Ug-lum, en forsvunden gård i Stavning s. ved Ringkøbing, der kun kendes fra en enkelt kilde (Lundenæs Slots Jb. 1498), er medtaget, medens et andet navn fra samme kilde, »Meglom ødæ gotz« i nabosognet Dejbjærg, er udeladt. Det havde utvivlsomt været heldigt om alle bebyggelsesnavne, der nu ender på -um, var blevet registreret på samme måde som de anførte tvivlstilfælde.

De enkelte navne gennemgås og tolkes med større eller mindre vished. Karakteristisk for forfatteren er det, at han meget sjældent giver op over for et navn, men tolkningsforslagene er så kyndige og nøgterne, at de kun i få tilfælde vil vække modsigelse. Afhandlingens hovedtesis er imidlertid adskillelsen af de to navnetyper. På grund af den sene skriftlige overlevering er det en meget vanskelig, i mange tilfælde umulig, opgave: der vil altid være en lille rest tilovers, hvor begge muligheder synes

lige gode. Kun i de østdanske navne kan skriftformerne i en del tilfælde give bevis for *-hēm*; i navnenes hovedområde, Jylland, er de to endelser faldet sammen før den skriftlige overlevering. Så må navnenes lydforhold og betydningsindhold, udenlandske paralleller og beliggenheden bruges som kriterier for sontringen. Resultatet af undersøgelsen bliver, at kun ca. 75 af bebyggelsesnavnene samt alle marknavnene er gamle dativ pluralis-former, medens de fleste af bebyggelsesnavnene henføres til *hēm*-gruppen.

Af størst interesse for historikere er afsnittene om *hem*-navnenes alder (kap. IV) og betydningsindhold (kap. V), hvor også navnenes bebyggelsehistoriske forhold berøres. På disse områder bevæger Kr. Hald sig med større forsigtighed end i de filologiske afsnit, og med rette. Før alle de gamle stednavnetyper er behandlet på samme grundige måde som nu *um*-navnene, og stednavneforskning og arkæologi er bragt i nøjere kontakt med hinanden, bør man afholde sig fra sikre dateringer og vidtgående bebyggelsehistoriske slutninger. Kr. Hald daterer væsentligst på grundlag af navnetypens udbredelse og forekomst i andre germanske lande *hēm*-navnene i Danmark til folkevandringstiden. Teorien om, at *hēm*-navnene skulde være vidnesbyrd om en frankisk kulturpåvirkning, stiller han sig skeptisk over for, især fordi de nordiske *hem*-navne i modsætning til de frankiske (og engelske) aldrig indeholder personnavne eller i det hele taget personbetegnelser. De danske *hem*-navne indeholder ord for terrænformer, jordbundens beskaffenhed, dyre- og plantenavne, ord for gærder og indhegninger, vadesteder, græsgange o. lign., og en del er sammensat med adjektiver; sakralt indhold findes i de hyppigt forekommende Gudum, Gudme, Gudhjem og Vium. Selve efterleddet synes i nogle af de ældste navne at have bevaret en gammel betydning »Bygd, befolket Område«, fx. i herredsnavnene Sømme og Stevns, men i de fleste foreligger betydningen »Gård« eller »Landsby« alt efter de forskellige egne bebyggelsesforhold. Navnetypen synes ikke alene indholdsmæssigt, men også geografisk at have sammenhæng med agerbrug, idet der spores en vis overensstemmelse mellem forekomster af oldtidsagre og *hēm*-navnene, selv om dette forhold efter Kr. Halds mening ikke tør tages i betragtning ved dateringen. Navnetypen synes geografisk at supplere den jævaldrende gruppe på *-løse*, der især findes på øerne, og hvis forled ligeledes især er agerbrugsord.

Dativ pluralis-gruppen er yngre, fra vikingetiden og ældste middelalder, og så godt som alle herhenhørende navne synes at

være oprindelige naturnavne. Det gælder landsbynavne som Ballum, Bjerrum og Hygum, der indeholder ord for bakker og høje, Dalum og Sigum, der betegner sænkninger, og selv et gammelt herredsnavn som Fleskum tolkes af et naturnavn (tingstedets navn?), der indeholder ordet *flæsk »Flig«. Udgangspunktet for denne navnetype er de hyppigt forekommende forbindelser med præpositioner, der tidligere styrede dativ: på, i, ved o. s. v.

Selv om der muligvis vil blive pillet ved enkelte af Kr. Halds sondringer, fx. henførelsen af de enkeltstående sjællandske Husum og Søsuum til dativ pluralis-gruppen, og selv om filologerne vil have et og andet at indvende, fx. mod opfattelsen af endelsen -e (i navne som Højme og torp-navne) som noget fonetisk og ikke som en gammel bøjningsendelse, så vil den elegante afhandlings hovedresultater blive stående urokkede, og man imødeser med meget store forventninger fremtidige behandlinger af andre vigtige navnetyper fra Kristian Halds hånd.

Christian Lisse.

Danmark før Udskiftningen.

Hugo Matthiessen: Det gamle Land. Gyldendal, 1942.

Hugo Matthiessen, der i en aarrække har arbejdet med jysk stof (»Hærvejen«, »Viborg Veje«, »Limfjorden« og »Den sorte Jyde«) har i sin sidste bog »Det gamle Land« gjort Sjælland til centrum for sine studier. Bogen har den meget betegnende undertitel: »Billede fra Tiden før Udskiftningen«, netop i opridsning af *billedet* har forfatteren sin styrke, det er gjort med utallige smaa minutiøse penselstrøg. Træk efter træk er hentet fra en vidtstrakt læsning. Til 176 ret smaa sider tekst er der 35 tættrykte sider kilder og bevissteder.

Bogen indledes med en beklagelse over, at »det gamle land« mere og mere forsvinder. Brede lige landeveje har afløst de romantiske, men upraktisk bugtede; aær og bække forvandles til kanaler, vand- og vejrmøller har maattet vige for elektriciteten, herregaardenes vidtstrakte marker er stykket ud til husmandsbrug, og skovene er blevet stive og ensformige med øgede mængder af gran paa bøgens bekostning. Denne udvikling er begyndt med udskiftningen, da al jord blev gjort nyttig. Over for dette i Hugo Matthiessens øjne saa triste landskab stilles saa det gamle fra før udskiftningen kendetegnet ved modsætning-

gen mellem de forholdsvis begrænsede dyrkede arealer og de store strækninger, der henlæa i naturtilstand, skove og overdrev. I to store afsnit skildres skov og overdrev, begge som faser i det lange kapitel i dansk landskabshistorie, der hedder skovenes ødelæggelse. I overdrevene var denne proces naaet videre frem end i skovene, men der er kun en gradforskkel. Paa overdrevene var der lidt mindre krat, lidt færre overstandere og større lysninger, men begge dele repræsenterer den gamle storskov i forfald: dette var paa udskiftningstiden naaet saa vidt, at en forandring var ubetinget nødvendig.

Ud af de mange enkeltheder vokser billedet af landskabet. Det er lykkedes Hugo Matthiessen at gøre det virkelig anskueligt, og deri ligger bogens største værdi.

Kapitlet: »ager og eng« giver en tilsvarende beskrivelse af den dyrkede jord, der saa væsentlig anderledes ud end dyrket jord i vore dage. Naturligt nok er det særlig den efter moderne begreber upraktiske jordfordeling og den ukyndige og daarlige behandling af jorden og sikring af afgrøderne, der her staar i forgrunden. Det kan dog ikke nægtes, at dette kapitel havde vundet i værdi, om landsbyfællesskabets indre struktur i højere grad havde været sporet bag det ydre billede. Hugo Matthiessen er forsaavidt uskyldig, idet han et sted siger: »Det er ikke Landbrugshistorie som saadan, jeg agter at skrive«. Men det er allsaa for dette kapitels vedkommende sket paa bekostning af den organiske sammenhæng. I et kort slutningskapitel skildres den begyndende landskabsforvandling under udskiftningen.

Hugo Matthiessens bog leder tanken hen paa et maleri af den romantiske skole, f. eks. et af den ældre Skovgaard. Med tætte fine penselstrøg er træk efter træk med den største naturtroskab fæstnet til lærredet. Helheden rummer megen stemning, men ogsaa nogen sentimentalitet. Hermed skal ikke være sagt, at det gamle landskab med de uddøende skove og de store aabne marker ikke har haft meget store skønhedsværdier, men saa almindeligt som det var, har det vel paa den tids mennesker virket ret ensformigt: medens de faa rester, der endnu er tilbage, taler saa stærkt til os, netop fordi vi sjældent i Danmark staar over for et landskab i naturtilstand.

Som tillæg til bogen findes gengivelser af en række smukke tegninger og malerier fra tiden mellem 1750 og 1850, hvor danske kunstnere har skildret det danske land, værdige sidestykker til den samtidige naturpoesi, som Hugo Matthiessen saa yndefuldt har flettet ind i fremstillingen.

Troels Fink.

FORENINGSMEDDELELSER.

Dansk kulturhistorisk Museumsforenings Aarsmøde i København 28. August 1942.

Aarsmødets Forhandlinger, der foregik i Oldskriftsselskabets Sal paa Nationalmuseet, begyndte Kl. 10. Direktør Klem, Kronborg, valgtes til Dirigent. Ved Navneopraabet var følgende 43 Museer repræsenterede: Kunstindustrimuseet, Københavns Bymuseum, Post- og Telegrafmuseet, Medicinsk-historisk Samling, Tøjhusmuseet, Rosenborg, Nationalmuseets 1., 2., 3., 6. og 7. Afd., Helsingør Bymuseum, Handels- og Søfartsmuseet, Nordsjællandsk Folkemuseum, Frederiksborgmuseet, Frederiksværk, Amagermuseet, Roskilde, Holbæk, Kalundborg, Næstved, Liselund Gammel Slot, Stege, Odense, Bogense, Svendborg, Nyborg, Hjørring, Tisted, Nykøbing M., Aalborg, Randers, Grenaa, Herregaardsmuseet Gammel Estrup, Den gamle By i Aarhus, Horsens, Odder, Vejle, Kolding, Holstebro, Ringkøbing, Herning og Haderslev.

Efter en Hilsen fra Nationalmuseets Direktør, som beklagede ikke at kunne være tilstede, oplæste *Formanden* sin *Beretning*, der forelaa som Fortryk og var blevet omdelt til Medlemmerne inden Mødets Begyndelse:

Foreningens Medlemstal er steget fra 69 til 76. De nyindmeldte Museer er følgende: Vestfyns Hjemstavnsforening, Gummerup, Esbjerg Museum, Lemvig Museum, Brande Museumssamfund, Herregaardsmuseet Gammel Estrup, Liselund Gammel Slot og De danske Kongers kronologiske Samling paa Rosenborg.

Jeg byder de tilstedeværende Repræsentanter for disse Museer Velkommen i vor Forening og haaber, at de maa befinde sig vel i vor Midte. Jeg tillader mig at fremhæve, at to af de nyindmeldte Museer, Gammel-Estrup og Liselund, i udpræget Grad er ministerielle Museer, og at jeg i deres Indmeldelse ser et nyt og værdifuldt Vidnesbyrd om, at Undervisningsministeriet anerkender vor Forenings Virksomhed og Betydning. Den har jo iøvrigt ogsaa været til direkte Nytte for de to Museer, idet disse gentagne Gange

har faaet Part i Fordelingen af den ekstraordinære Fællesbevilling (Lotteripengene), som jo er et Resultat af vor Forenings Virksomhed. Ogsaa Rosenborg Samlingens Indmeldelse hilses med Glæde. Da ogsaa Frederiksborg og Kronborg er Medlemmer af vor Forening, har nu alle de store Centralmuseer sluttet sig til os. Jeg ser heri en betydningsfuld Anerkendelse af Arbejdet i og for Provinsmuseerne.

Nogle Kolleger, der gennem Aarene jevnlig har deltaget i vore Møder, er døde siden sidste Møde.

Museumsforstander, Købmand *Matthias Klokker*, Ringkøbing, døde 15. November 1941 i en Alder af 85 Aar. I denne By havde han boet hele sit Liv. Fra sine tidlige Aar var han Samler, og i 1908 fik han Museet i Ringkøbing aabnet. Dets Grundstamme skyldtes ham selv. Vi mindes ham med Glæde fra vore Møder som den lille, livlige og saare elskværdige Mand, vi alle kunde lide, og som virkede adskilligt yngre, end han var.

Museumsinspektør, cand. theol. *Chr. M. K. Petersen*, Odense, døde 1941 i en Alder af 72 Aar. Han havde fra 1906 været en meget virksom og interesseret Inspektør ved Odense Bys offentlige Samlinger, og han virkede i en Menneskealder tillige som Lærer ved en Realskole. Da han i 1939 fyldte 70 Aar, tog han sin Afsked som Inspektør ved Museerne. Dette Arbejde havde hans store Interesse, og han var en trofast Deltager i vore aarlige Møder, hvor han ofte var en fortræffelig Dirigent. Vi kunde ikke andet end sætte stor Pris paa ham.

Endelig er der at nævne Overlærer *K. Kr. Sørensen*, som var Formand for Vejle Museum. Han døde 5. Juli 1941. I de senere Aar var han en stadig Deltager i vore Møder. I Diskussionerne tog han ofte Del paa sin stilfærdige og rolige Maade. Der var overhovedet over hele hans Væsen noget støt og solidt.

Idet jeg beder Dem alle rejse sig, vil vi her i et Øjeblikks Stilhed mindes disse tre gode Mænd.

I Tilslutning hertil skal jeg meddele, at Foreningen har ydet et beskedent Bidrag til et Mindesmærke, som Venner og Fagfæller af *Jørgen Olrik* vilde sætte paa hans Grav. Paa Anmodning underskrev jeg en Henvendelse til hans Venner og Fagfæller om Bidrag hertil.

Paa forrige *Aarsmøde i Odense* blev jeg genvalgt som Formand trods min Fraværelse paa Grund af et Ulykkestilfælde, og der vedtoges et Lovtillæg om, at Formanden repræsenterer Foreningen i det af Undervisningsministeriet nedsatte Museumsnævn. Yderligere sendte Mødet mig et saare venligt Telegram. Jeg takker meget for den Tillid, som Mødet saaledes viste mig.

I Odense blev der jo aflagt Beretning om *den økonomiske Forbedring af de statsunderstøttede Museers Kaar*, som indførtes ved Finansloven for 1941—42. ligesom der blev givet en Oversigt over Udvalgets Arbejde fra og med 1934 til og med 1939 samt for Bestyrelsens Anstrengelser siden da. Det endelige Resultat blev jo, at Statstilskuddet blev 33,000 Kr. mindre end efter Udvalgets Forslag, men dog en betydelig Forhøjelse i Forhold til før. Blandt andet blev den ny Dispositionsbevilling til særlige Indretninger og Arbejder nedsat fra 15,000 Kr. til 11,000 Kr. Derimod var den foreslaede Nybevilling til to Museumskonsulenter ikke kommen med paa dette Aars Finanslov. Efter Bestyrelsens Forslag vedtog Mødet da ogsaa en Resolution, hvori man bl. a. anerkendte de vundne Resultater, men man maatte fremhæve Betydningen af, at der snarest ansattes to Museumskonsulenter, og »at Statens Bidrag til de kulturhistoriske Provinsmuseer snarest muligt bringes op paa den Højde, som Udvalget havde foreslaet, da de nu tilstaaede Ydelser er ganske utilstrækkelige«.

Henimod Slutningen af 1941 blev den formelle Nyordning i alt Fald delvis gennemført i Praksis. Den 1. Oktober 1941 har Undervisningsministeriet officielt sat *de ny Regler* i Kraft. De er daterede 26. Sept. 1941. Og ved Skrivelse til Foreningen fremsendte Ministeriet samtidig 100 Eksemplarer, som senere er tilstillet vore Medlemmer. Samtidig meddelte Ministeriet, at følgende Museer efter Indstilling af Museumsnævnet vil være at henregne til *Centralmuseernes Kred*: Aalborg hist. Museum, Aarhus (hist. Afdeling), Bornholm, Fyns Stiftsmuseum (forhist. og hist. Afdelinger), Haderslev, Herning, Hjørring, Holbæk, Kalundborg, Kolding, Maribo, Randers. Sønderborg og Viborg — ialt 14.

Der tillagdes ved samme Skrivelse Centralmuseerne et *Grundtilskud* paa 1300 Kr., de andre Museer 650 Kr. Da alle Museerne efter deres sidst aflagte Regnskaber havde haft stedlige Indtægter, der oversteg det saaledes fastsatte Grundtilskud med mindst 100 pCt., blev ogsaa det *variable Tilskud* for indeværende Finansaar fastsat til 1300 Kr. for Centralmuseerne og 650 Kr. for alle de andre Museer. Totalsummen af Statstilskuddet kunde altsaa blive henholdsvis 2600 og 1300 Kroner. Dette viser, hvor stor Betydning det har haft, at Udvalget foreslog det for Museerne helt ny Princip, at en Del af Statstilskuddet skulde være variabelt og beregnes til 50 pCt. af Museets stedlige Indtægter, selv om der ved Finansloven blev lagt Loft over dette variable Tilskuds Størrelse.

Skønt dette altsaa for de statsunderstøttede Provinsmuseer betegner et Fremskridt, er det forstaaeligt, at Afgørelsen ikke har

vakt ublandet Glæde. Jeg har saaledes modtaget flere Henvendelser fra Museer, som føler sig forurettede ved ikke at være blevne *Centralmuseer*. I en Provinsavis har Redaktionen endog i den Anledning rettet et Angreb paa min Ære og Moral af en saadan Karakter, at jeg har anset det for unødvendigt at imødegaa det.

Der kan selvfølgelig være delte Meninger om, *hvilke Museer der burde regnes for Centralmuseer og hvilke ikke*, og utvivlsomt er der Grænsetilfælde. Jeg kan kun fremhæve, at Museumsnævnet omhyggeligt har gennemgaaet den forudgaaende Udvalgsbetænkningens foreløbige Liste og er naaet til sit Resultat efter en nøje Overvejelse af alle de statsunderstøttede Museers Forhold, Samlingerernes videnskabelige Betydning og Oplandets Omfang, Museumsvirkomhedens Intensitet og Teknik. Derefter har Ministeriet fulgt Museumsnævnets Indstilling.

Jeg er imidlertid ikke glad for, at Ministeriet har fastslaaet, at den trufne Afgørelse skal have Gyldighed i de kommende 5 Aar. *De ny Reglers § 6, 2. Stk.*, hvortil Ministeriet henholder sig, lyder saaledes: »Det paahviler derhos Nævnet hvert 5. Aar efter nøje museumskritisk Gennemgang af samtlige statsunderstøttede Provinsmuseer at afgive Indstilling til Ministeriet om, hvilke Museer der bør henregnes til de i nærværende Reglers Indledningsbestemmelser nævnte Centralmuseer, og hvilke Museer der falder udenfor denne Gruppe«. Det synes mig tvivlsomt, om der i disse Ord virkelig ligger, at Omflytninger fra den ene til den anden Gruppe kun skal kunne ske hvert 5. Aar. Personlig har jeg i hvert Fald forstaaet Bestemmelsen saaledes, at der hvert 5. Aar skal foretages en Revision, men at den ikke skulde kunne hindre, at der paa et hvilket som helst Tidspunkt indenfor 5-Aars Perioden kan ske Omflytninger, naar Forholdene taler derfor.

I *Provinsmuseumsnævnet* har Professor, Dr. phil. *Johannes Brøndsted* Sæde som Ministeriets Repræsentant og Formand, medens Museumsinspektør, Magister *Chr. Axel Jensen* repræsenterer Nationalmuseet og jeg Foreningen. Ministerialsekretær *Henning Rohde* har deltaget i Møderne som Sekretær.

Nævnet har foruden Centralmuseumsproblemet af Ministeriet faaet forelagt Spørgsmaalet om Fordelingen af *den nŷ Dispositionsbevilling*. Af denne, der paa Finansloven er anslaaet til 11,000 Kr., er paa Forhaand disponeret over 700 Kr. til Forhøjelse af de 50,000 Kr., der er bevilget til direkte Statstilskud. Tilbage at fordele for 1941—42 var da 10,300 Kr., hvilket skete paa følgende Maade:

Køge. Tilskud til større Omordning	Kr. 2750
Odense. Montrer til middelalderlige Jordfund. »	700
Hjørring. Tilskud til større Omordning.	2500
Thisted. Montre til Oldsager	300
Randers. Opstilling af Bondestue	1500
Aarhus. Montre til Nydams Model	680
Kolding. Oldsagsmontre	900
Ringkøbing. Dragtmontre	970
	<hr/>
	Kr. 10300

Andragender til Ministeriet var indkommet fra ialt 11 Museer til et samlet Beløb paa 21,500 Kr.; heraf fremgaar, at Nævnet nødvendigvis maatte foretage Nedskæringer. Kun enkelte mindre Andragender kunde imødekommes ubeskaaret, de fleste Summer maatte nedsættes. Men jeg kan dog sige, at Nævnet i dets Indstilling, der blev fulgt af Ministeriet, har tilstræbt hellere at yde saa rundelige Tilskud som muligt til initiativrige Museer, der virkelig har voget at paabegynde store Arbejder, end at udstykke Beløbet til alle de ansøgende. De enkelte, der i forrige Finansaar helt maatte forbigaa, tilraader jeg at søge igen i Aar, og et Museum, der ansøgte om et Tilskud uden at nævne nogen Sum, anbefaler jeg meget næste Gang at fremkomme med et omtrentligt Overslag om Ønskernes Størrelse. Jeg maa ogsaa nævne, at i Udvalgets Betænkning hedder det, at Tilskud af Dispositionsbevillingen kan ydes til saadanne statsunderstøttede Museer, »hvis Samlingers Værdi og Anbringelsesforhold gør de paagældende Foranstaltninger særlig paakrævede, og som, eventuelt ved Fremskaffelse af Bidrag fra lokal Side til dette Formaal, har vist Interesse for Spørgsmaalets Løsning«.

Den stærke Efterspørgsel stadfæster, at der virkelig har været stærk Trang til denne Bevilling. Naar det betænkes, at den ikke blot skulde yde Tilskud til Omordninger og Montrer men ogsaa til Indlægning af Centralvarme og elektrisk Lys — to Ting, som det under de nuværende sørgelige Forhold er umuligt at tænke paa —, behøver man ikke at være Spaamand for at forudsige, at den er ganske utilstrækkelig for sit Formaal. Det bør være en af Foreningens første Opgaver at virke for dens Forhøjelse.

Og hertil kommer, at det endnu kun er de statsunderstøttede Museer, der kan faa Del i denne Bevilling. Et enkelt Museum udenfor de statsunderstøttedes Kreds, Roskilde, maatte paa Forhaand udskydes af Overvejelserne, selvom det har Part i den ældre Fællesbevilling. Naar *Problemet om Statsanerkendelse* efterhaanden bliver løst, vilde det være en naturlig Følge heraf,

at ogsaa de statsanerkendte Museer skulde kunne faa Part i Dispositionsbevillingen, og dens Forøgelse saaledes blive yderligere paakrævet. Men hertil stiller *Reglernes § 3, 1. Stykke* sig mulig dog foreløbig hindrende, hvis de kun kan komme i Betragtning ved Fordelingen af den ekstraordinære Fællesbevilling (Lotteripengene) til Indkøb og Konservering.

I Løbet af Finansaaret 1941—42 er der til Ministeriet indkommet 13 *Andragender om Statsanerkendelse eller Statsunderstøttelse* fra hidtil ikke statsunderstøttede Museer. Disse Andragender er forelagt Museumsnævnet. Dette skal træffe sin Afgørelse paa Grundlag af Udtalelser fra de to Tilsynsførende ved Provinsmuseer, og disse Udtalelser forelaa endnu ikke i alle Tilfælde ved sidst afholdte Nævnsmøde den 24. Juni; de kræver Rejser til Stedet, og Rejseforholdene er jo ikke allfor gunstige. Jeg anser mig ikke berettiget til at foregribe Nævnets endelige Afgørelse eller fremdrage navngivne Eksempler. Men i al Almindelighed tør jeg sige, at Nævnet er stemt for at anbefale et Flertal af de ansøgende Museer til Statsanerkendelse. Derimod er der Betæneligheder ved at foreslaa Statsunderstøttelse, saalænge der kun foreligger et forholdsvis ringe Antal Ansøgninger. Det er blevet hævdet, at Spørgsmaalet herom bør afgøres med Hensynstagen til en Række Museer, der for Aar tilbage har indsendt lignende Andragender. Som Forholdene ligger, maa jeg anbefale Museer af denne Kategori paany at indsende Andragende til Ministeriet om Statsanerkendelse og Statsunderstøttelse; de bør ikke slaa sig til Taals med, at de forlængst har opnaaet Part i den ekstraordinære Fællesbevilling.

Iøvrigt maa jeg tilføje, at Nævnet under sit Arbejde med de indkomne Andragender foruden de enkelte Museers Økonomi og Museumsteknik ogsaa maa overveje deres *Love*, og at det har mærket Vanskelighederne herved. Der blev paa sidste Nævns-møde diskuteret Spørgsmaalet om eventuel Udarbejdelse af en *Normalvedtægt*, der kunde tjene som et Slags Forbillede; men det maa indrømmes, at dette Problem ikke er tilstrækkeligt gennemtænkt endnu. Trods det forberedende Arbejde, som er gjort fra vor Forenings Side, har vi aldrig diskuteret og sammenlignet de enkelte Museers *Love* — maaske fordi vi ikke er Jurister. Under Lovene hører ogsaa det vanskelige Oplandsproblem, Spørgsmaalet om Virkeomraadet. Og det vil sikkert forstaas, at Nævnet maa ønske alt dette grundigt overvejet, før det binder sig til bestemte Afgørelser.

Ved Omtalen af *de ny Regler* maa jeg endnu minde om, at det i vort Aabenraamøde vedtoges, at Udvalgets Forslag til den nu-

værende § 5 om Anvendelsen af Statstilskuddet burde gøres mere elastisk, hvorfor den sidste Sætning i 1. Stykke burde udgaa, og Ordet »fortrinsvis« indføres i første Linie. Ved Nævnets Behandling blev der taget Hensyn hertil ved i Stedet for sidste Sætning i første Stykke at indføre: »Ministeriet kan undtagelsesvis i særlige Tilfælde efter forud indgiven Ansøgning meddele Tilladelse til, at Tilskuddet benyttes af Museet til andre Formaal«.

Paa Mødet i Odense beklagede jeg, at Udvalgets Forslag om en Bevilling til *to Museumskonsulenter* paa 4200 Kr. til hver ikke var opført paa Finansloven. Nu har Undervisningsministeriet optaget Forslag herom paa Finanslovsforslaget for 1942—43. Lønningerne til de to Konsulenter er bevilgede paa Nationalmuseets Budget, men til Dækning af deres og de Tilsynsførendes Rejsudgifter er der paa de historiske Provinsmuseers Finanskonto (§ 21 VII E 2) opført 2000 Kr. I den ministerielle Rundskrivelse til de statsunderstøttede Provinsmuseer af 7. Maj 1942 udtales om Konsulenterne, at »deres Arbejde skal i det væsentlige bestaa i at rejse rundt til de enkelte Museer for paa Stedet i kortere eller længere Tid at yde Museerne fornøden Hjælp med Opstillinger, Katalogisering, Etikettering og Konservering. I tjenstlig Henseende er Museumskonsulenterne knyttet til Nationalmuseet. Provinsmuseerne skal selv betale for Konsulenternes Ophold paa Stedet«.

Efter Finanslovens Vedtagelse blev de to Stillinger opslaaede, og efter Nationalmuseets Indstilling har Ministeriet nu som Konsulenter ansat cand. mag. *A. Bæksted*, der særlig vil komme til at virke paa det forhistoriske Omraade, og cand. mag. *P. Halkjær Kristensen*, hvis Speciale er de senere Tider. Meddelelse om Ansættelserne er udsendt af Nationalmuseet til de Museer, som enten oppebærer Statsunderstøttelse eller har Part i den ekstraordinære Fællesbevilling til Indkøb og Konservering, og de paagældende Museer er opfordrede til at fremsætte Ønsker og Forslag om Konsulentbesøg til de Tilsynsførende, Dr. phil. *H. C. Broholm* og Magister *Chr. Axel Jensen*, under hvis Ledelse de to Konsulenter kommer til at arbejde.

Dette Foreningens ældste Ønske er dermed blevet virkeliggjort, og mit Ønske i Fjor er ikke blevet gjort til Skamme. Jeg haaber og venter da, at deres Assistance vil blive flittigt benyttet. I alt Fald vil de statsunderstøttede Museer sagtens kunne magte Udgifterne til et kortere eller længere Konsulentbesøg, naar de ønsker en eller flere af deres Afdelinger reviderede og omordnede. Vanskeligere vil Sagen stille sig for de ikke statsunderstøttede, for hvem den har den allerstørste Betydning. Men de vil

sikkert efterhaanden indse, at velordnede Samlinger og fuldstændig, udførlig Registrering er den sikre Vej til at opnaa Statsanerkendelse og eventuelt fast Statsunderstøttelse.

*

Foruden Deltagelse i Museumsnævnets Forhandlinger har jeg paa Bestyrelsens Vegne den 29. November 1941 indsendt et *Andragende til Handelsministeriet* og henstillet, at ca. 70 Eksemplarer af Ernæringskort og andre Rationeringskort maa blive lagt til Side og senere tilstillet Foreningens Bestyrelse, som da vil sørge for, at de bliver sendt til de Museer, der er Medlemmer af Foreningen. Herpaa er Svar ikke indløbet.

Som Foreningens Formand har jeg efter Indbydelse fra Nationalmuseet overværet Højtideligheden i Anledning af den etnografiske Samlings 100-Aars Jubilæum den 30. Oktober 1941.

I samme Egenskab har jeg medundertegnet et Opraab til Offentligheden om Støtte til Bevaring af Præstegaarden i Hjørring, som Indsamlingskomiteen har udsendt.

*

Hvad *den kommende Tid* angaar, saa er Øjeblikket næppe egnet til større Aktioner, selv om vi vel meget kunde ønske Statens Tilskud sat yderligere op. De Resultater, som hidtil er vundne, maa fæstnes og uddybes. Men derfor bør vi ikke lægge os til Ro.

I min Redegørelse for Virksomheden siden Odensemødet har jeg efterhaanden fremhævet de Punkter, hvor Foreningen i den nærmeste Fremtid bør sætte ind, og som jeg vil rekapitulere i al Korthed, da de mulig kan give Anledning til Diskussion her:

Foruden Spørgsmaalet om Fortolkningen af Reglernes § 6 angaaende Femaarsperioden for Optagelse i Centralmuseernes Kreds, vil det især være de ikke statsunderstøttede Museers Stilling, der maa søges forbedret. Vejen hertil gaar efter de ny Regler gennem Museumsnævnet til Ministeriet. En Række Museer vil ad denne Vej utvivlsomt kunne opnaa Statsanerkendelse. Hvornaar de ogsaa kan opnaa Statsunderstøttelse — efter § 3 vil der i de første 5 Aar kunne meddeles Dispensation fra 5 Aars Fristen —, vil først og fremmest afhænge af vort Lands Stilling i de kommende Aar.

Paa et Punkt bør der dog under alle Omstændigheder snarest belejligt sættes ind: Den ny Dispositionsbevilling maa søges forhøjet, da den sikkert vil vise sig at være ganske utilstrækkelig. Ogsaa de statsanerkendte Museer bør kunne faa Del i Disposi-

tionsbevillingen. Men mulig er Reglernes § 3. 1. Stykke til Hinder herfor; hvis saa er, bør den søges ændret.

Til Formandens Beretning knyttedes en kort Diskussion. *Høirup*, Nyborg: Afgørelsen med Statsunderstøttelsen blev en Skuffelse for mange. Nyborg har søgt om Forhøjelse for flere Aar siden. Bevillingen bør forhøjes. Vi har maattet skaffe flere Tusinde Kroner fra anden Side for at føre Omordningen igennem. *Riismøller*, Aalborg: Hvor Kommunen er største Bidragyder til Byens Museum, ønsker den ogsaa Indflydelse paa Bestyrelsens Sammensætning. Derfor er den Bestemmelse i de nye Regler uheldig, der siger, at Bestyrelsen i et selvejende Museum supplerer sig selv. *Sekretæren*: Der staar, at andre Regler kan godkendes af Ministeriet. *Borre*, Næstved: Udtalte sin store Tilfredshed med den ved den nye Museumskonsulent, Cand. Bæksted, gennemførte Omordning af de forhist. Oldsager i Næstved Museum. Fru *Overgaard*, Holstebro, spurgte, om de statsunderstøttede Museer ikke kunde faa bevilliget en Del af Diæteløbet til Museumskonsulenterne? Ønskede klarere Afgrænsning af de enkelte Museers Virksomhedsomraader. *Formanden*: Bestyrelsen vil arbejde paa, at flere Museer bliver statsunderstøttede; men Ministeriet holder naturligtvis igen. Hvis man har Midler, kan ogsaa andre Museer end de statsunderstøttede faa Konsulenthjælp. Men Diæterne skal Museerne selv betale.

Sekretæren gav derefter følgende Oversigt over Fordelingen af Museernes Fællesbevilling for 1941—42 (Lotteripengene).

Statsunderstøttede Museer:	
Køge. Konservering (Skydeskiver, Skab)	Kr. 2000
Holbæk. Møbler fra o. 1800	› 700
Maribo. Oldsager fra Engestofte	› 1500
Odense. Konservering (Altertavle, Jernsager)	› 1000
Hjørring. Forskellige Indkøb	f › 1040
— Konservering	l › 969.15
Thisted. Konservering (Bronzesager, Kiste)	› 1000
Nykøbing M. Fajencebord (Gammellund)	› 429
— Konservering, Møbler	› 612
Aarhus. Brabrand-Udgravning	f › 500
— Konservering (Urner)	l › 500
Kolding. Renaissance-Stenrelieffer	› 400
Liselund. Konservering	› 2000
Gammel Estrup. Møbler	f › 600
— Gobelinrestauration	l › 900
Aarhus Gamle By. Sølvsgager	› 778.50

Ikke statsunderstøttede Museer:	
Hillerød. Konservering	Kr. 400
Roskilde. Empiremøbler, Solv	» 1100
Nyborg. Konservering	» 600
Aars. Forskellige Indkøb	f » 885
— Konservering (Bronzesager)	l » 150
Hobro. Indkøb	» 440
Odder. Husdør fra Gylling	» 200

Nationalmuseet har konserveret Genstande for Maribo, Nykøbing M., Randers, Ringkøbing og Ribe for ialt 301 Kr. og fotograferet for 18 Kr.

Til Oversigten knyttede Sekretæren følgende vejledende Bemærkninger: Smaafund, der indsendes til Nationalmuseet, bliver som Regel konserveret inden Tilbagesendelsen, og det betales af Fællesbevillingen. Aalborg har søgt om 5000 Kr. til Afbetaling paa Panelstuer, der tilhører Haandværkerforeningen. Man føler sig ikke sikker paa, at Foreningen ikke kan skruer Prisen op ved at afbryde Forhandlingerne paa et eller andet Tidspunkt, og man ønsker mere Offervilje fra Byens Side. Der har i det forløbne Aar været talrige og store Ønsker om Konserveringsarbejder. Konserveringer har beslagnet over Halvdelen af det samlede Beløb. Dette er maaske lidt betænkeligt og bør ikke vedblive at være saaledes hvert Aar. Men i indeværende Finansaar vil det i hvert Fald blive anderledes: Dels er der Planer om Erhvervelse af en større Oldsagssamling til Fordeling mellem flere Museer, dels vil der blive foretaget et Fællesindkøb af Almuetekstiler. *Klem* haabede ikke, at det altsammen gaar til Oldsager og Tekstiler. Er det muligt at fremskaffe Vædsker til at konservere med for Tiden? *Steensberg* oplyste, at Pressesensationen om Guldborgsundbaaden, der ikke kunde konserveres, ikke har noget paa sig. En Embedsmand i det paagældende Ministerium undersøgte, om man nogensinde havde nægtet et Museum Konserveringsvædske. Det viste sig ikke at være Tilfældet, og Embedsmanden udtalte, at det næppe heller i Fremtiden vil blive nægtet. *Udall* meddelte, at Frilandsmuseet havde søgt Fordelingsnævnet om 100 l Linolie og faaet det. *Broholm* var glad ved, at saa mange Museer har taget fat paa Konserveringen af Bronze- og Jern-Oldsager. Bad om, at Sagerne maatte blive adresseret enten til Nationalmuseets 1. Afd. eller til ham af Hensyn til Kontrollen. De vil da blive behandlet efter Tur.

Punkt 2 paa Dagsordenen var Kassererens *Regnskabsaflægelse* for Aaret 1941. Aarsindtægten har været: Medlemskontingenter fra 69 Museer 690 Kr., Salg af Museumsstaten 102,60 Kr., Renter 84,20 Kr. Overførte Beholdninger fra 1940 1330,87 Kr.

Ialt Aktiver 2207,67 Kr. Passiverne er 399,91 Kr., hvilket giver en Kassa paa 1807,76 Kr., idet Balancen er 2207,67 Kr. Regnskabets, der er revideret af Hjort-Nielsen, godkendtes. *Formanden*: Bestyrelsen drøftede i Aftes, hvad den store Kassebeholdning kan bruges til. Der opstilledes fem Forslag: 1) Vi kunde faa et kyndigt Menneske til mod Betaling at skrive en lille Bog om Museums- teknik, Mærkning og Etiketering m. m. 2) Der kunde udgives et Hæfte om den Konservering, man kan udføre uden at have et større Laboratorium. Hæftet skulde afløse den Oversigt, C. A. Jensen gav i Fortid og Nutid for flere Aar siden. 3) Der kunde udsendes nogle trykte Sider med Rettelser til »Museumsstaten«. 4) Foreningen kunde lade fremstille Prøveark af en Protokol med Eksempler paa sammes Førelse. Ethvert Museum bør vide noget om de Genstande, der indføres, og denne Viden bør tilføres Protokollen. Det er ikke nok med Hjemstedet. 5) Foreningen kunde fremskaffe et Oplag af Kartotekskort, saa man kunde købe disse hos samme Papirhandler.

Klem: Forslagets 1, 2 og 4 kan maaske samles i een Bog. *Andrup* foreslog, at de forskellige Museer indsender Eksempler paa deres Ønsker angaaende Protokolindretning og Kartotekskort. De kan saa underkastes en fælles Behandling, og der kan paa næste Aarsmøde afholdes en Udstilling af Materialet. *Uldall* fandt Ideen god. Men Mødetiden er for knap til, at Deltagerne kan sætte sig ind i det, en saadan Udstilling byder paa. Der bør være et Redaktionsudvalg. Den foreslaaede Bog bør indeholde Omtale af Museumsbygninger, Placering, Opstilling, Sagkartotek, topografisk Kartotek, Giverkartotek, Negativsamling etc. Afsnittet om Konservering bliver det vanskeligste Punkt. Der bør være en Redaktør, som kan indhente Oplysninger og faa Bistand af Specialister baade blandt Museumsinspektører og Konservatorer. *Sekretæren* mindede om, at disse Spørgsmaal ikke var nye Ideer i Foreningen. Men Sagregisterspørgsmaalet har taget Tiden i flere Aar. Nu er der imidlertid kommet unge og arbejdsmodige Mænd som Konsulenter, og der kan sikkert komme Gang i Sagen, som har trængt til Løsning gennem mange Aar.

Dagsordenens Punkt 3, *Eventuelt*, kom væsentlig til at dreje sig om Udviklingen af en Bytteorganisation mellem de enkelte Museer, saa Ting, der ikke hører hjemme, hvor de nu befinder sig, kan udveksles med andre. *Svend Larsen*, Odense, rejste Spørgsmaalet om Oprettelsen af en Byttecentral. Oplysning om, hvilke Bytteobjekter, der findes, kan fremskaffes gennem Konsulenterne. Afgivelsen bør naturligvis være frivillig. *Broholm* foreslog, at Konsulenterne lavede Kartoteker over Museernes Oldsagssamlin-

ger (indbefattet Nationalmuseets), saa det kunde ses, hvad der fandtes fra hvert Sogn under eet. Et Eksemplar af dette Kartotek maatte staa i Nationalmuseet. Afdøde Museumsdirektør Lund i Haderslev lavede saadan et Kartotek for Sønderjylland ved Gennemgang af Samlingerne i Kiel, Nationalmuseet og de sønderjyske Museer. *Riismøller* mente, at de tilsynsførende og Konsulenterne kunde virke som Clearingscentral, indtil et saadant Kartotek kunde blive til Virkelighed. I Aalborg Oldsamling findes meget fra det sydlige Jylland.

Under Punkt 4 paa Dagsordenen, *Bestyrelsesvalg*, meddelte *Formanden*, at hele Bestyrelsen grundet paa det udgaede Møde i 1940 var valgt paa een Gang. For atter at faa indført partiel Bestyrelsesvalg foresloges følgende Medlemmer til Afgang i Aar: Sekretæren C. A. Jensen, Kassereren Kai Uldall, Holger Friis og Albert Thomsen. Alle de afgaaede Medlemmer af Bestyrelsen genvælgtes. Ogsaa Revisorerne genvælgtes. Mødet hævdedes Kl. 12,15.

Efter Frokosten i Nationalmuseets Restaurant besaa man Kl. 14 en Udstilling af de arkæologiske Fund, der i Aarets Løb er indkommet til Nationalmuseet. Dr. Therkel Mathiassen gav en kort Oversigt over Fundenes Betydning. Kl. 15 holdt Museumsassistent Frk. Margrethe Hald Foredrag med Demonstration af folkelige Tekstiler, som er indkøbt til Nationalmuseet i Sommerens Løb. Derefter aflagde man under Magister C. A. Jensens Vejledning et Besøg i Museets endnu ikke offentlig tilgængelige Rum med Jordfund fra Renæssancetiden. Kl. 18 sluttede Mødet med en Fællespisning i Restaurant »Karnappen«.

Dansk historisk Fællesforenings Aarsmøde i København 29.—30. August 1942.

Paa Mødet, der aabnedes Lørdag den 29. August Kl. 9 i Oldskriftselskabets Sal (Nationalmuseet), var samlet ca. 60 Repræsentanter for følgende Foreninger og Institutioner: De historiske Samfund for Frederiksborg Amt, Københavns, Holbæk, Sorø og Præstø Amter, Lolland-Falster, Fyns Stift, Hjørring, Thisted, Viborg, Vejle, Ribe og Ringkøbing Amter samt Sønderjylland. Endvidere Rigsarkivet og Landsarkiverne for Sjælland og Sønderjylland, Matrikulsarkivet, Stednavneudvalget og Dansk Folkemindesamling, Samfundet for dansk Genealogi og Personallhistorie, Kolding Byraad og Københavns Stadsarkiv. Endelig de ved Museumsforeningens Aarsmøde repræsenterede Museer (se S. 241) samt Museerne i Nykøbing F., Maribo, Gummerup

Ribe og Varde. Desuden var Foreningens Æresmedlem, Professor Knud Fabricius, til Stede.

Formanden, Museumsdirektør, Dr. *Poul Nørlund*, indledede med at udtale Mindeord over Ekspeditionssekretær Petresch-Christensen, Museumsinspektør Chr. M. K. Petersen, Dr. Marius Kristensen, Museumsbestyrer Math. Klokke, Overlærer K. K. Sørensen og Proprietær Hjorth, Baagegaard. Derefter holdt Dr. Nørlund et Foredrag i Anledning af Nationalmuseets 50 Aars Jubilæum (aftrykt efter Talerens Manuskript foran S. 193 ff.).

Ved det derpaa følgende *Repræsentantmøde* oplyste *Formanden* i sin Beretning, at Foreningens Medlemstal nu er 135, hvoraf 76 Muscer. Efter at Randers Amts historiske Samfund omsider er indmeldt i Foreningen, omfatter denne samtlige lokalhistoriske Amtssamfund. I Anledning af, at kun 3 Biblioteker staar som Medlemmer af Foreningen, udtalte *Formanden* Ønskeligheden af at faa flere Biblioteker med. — M. H. t. Foreningens litterære Virksomhed oplystes det, at »Fortid og Nutid« nu trykkes i 900 Eksemplarer. Hjelholts Skriftprøver har fundet god Afsætning. Opgaven: at skrive den gotiske Skriffs Historie, er nu løst af Arkivar Kroman, hvis Arbejde: »Skriftens Historie i Danmark« nu er under Trykning og vil udkomme i nær Fremtid. Oplaget vil blive paa 700 Eksemplarer à 5½ Ark. — M. H. t. Prisbelønning af Aarbogsafhandlinger har Bestyrelsen ikke ment, at der var Grund til at belønne nogen Afhandling fra Aarbøgerne for 1940. — Man havde inden for Bestyrelsen overvejet at arrangere et Studiekursus i Landbohistorie; ved det i 1937 afholdte Kursus havde Tilstrømningen været saa stor, at det opmuntrede til Fortsættelse ad denne Vej. Man mente dog, at man under de vanskelige Forhold i Landet maatte opsætte det til bedre Tider. — *Formanden* omtalte derefter de strandede Planer om et Slægtsgaardsværk (jfr. Fortid og Nutid XIV, S. 123 f.). Der havde ikke paa sidste Repræsentantmøde været Stemning for, at Fællesforeningen skulde tage Del i Udgivelsen af noget Værk om danske Slægtsgaarde, og det Udvalg, der var nedsat til at behandle denne Sag, havde derfor hurtigt kunnet nedlægge Arbejdet.

Kassereren, Landsarkivar *Hans Knudsen*, fremlagde derpaa Regnskabet (trykt i Fortid og Nutid XIV, S. 192). Desværre har Kassebeholdningen siden 1929 været stadigt synkende; da var den 4300 Kr., i 1940 2800, nu raader vi kun over et Par Tusind Kroner. For 1942 er budgetteret et Underskud paa 400 Kr., idet Udgifterne ved Kromans Bog, der andrager godt 4100 Kr., delvis maa dækkes af Foreningen (Carlsbergfondet har bevilget 2750 Kr.). Det er i det hele Trykningsudgifterne, der virker øde-

læggende paa Foreningens Økonomi. De androg for Fortid og Nutid i 1935—36 kun 1200 Kr., nu er de steget til over 1800 Kr. Hvad kan der gøres for at hjælpe paa Foreningens Økonomi?

Albert Thomsen (Holbæk): Det er ikke saa farligt. Det er rimeligt at bruge Pengene til et fornuftigt Formaal, — bagefter kan vi igen tænke paa at spare sammen! — *Kassereren*: Det kan i Længden ikke gaa an, at de ordinære Udgifter overstiger Indtægterne. — *Lausten-Thomsen*: Hvad er Aarsbidraget for Biblioteker? — *Formanden*: Bibliotekarerne kunde have Interesse i at deltage i vore Møder. Vi trænger til flere Medlemmer, vi trænger til flere Penge. »Fortid og Nutid« kan trænge til at udvides. Det kan ikke nægtes, at de 10 Kr. som Aarsbidrag for Institutioner er meget billigt. Kunde lokale Banker ikke godt være med? — *Fang* (Roskilde): Det vilde være godt med flere Biblioteker. En lille Opsats til Bibliotekernes Blad vil være gavnlig. Enkelte mere alment indstillede Fonds kunde maaske hjælpe os. — *Formanden*: At faa Statstilskudet forhøjet er udelukket. — *Klem* (Helsingør): Fondene er bange for det aarligt tilbagevendende! Kunde man ikke ændre Foreningens Love m. H. t. Kontingent, saaledes at der fastsættes et mindste Kontingent? Anbefaler Henvendelse til Centralbibliotekerne. — *H. P. Hansen* (Herning): Kunde Tidsskriftet ikke trykkes billigere andetsteds? — Derefter vedtoges Budgettet.

Som næste Punkt paa Dagsordenen stod: Forslag om Tilvejebringelse af et *Værk om danske Præstegaarde*.

Formanden: Der er indenfor Bestyrelsen Stemning for at fortsætte med Publikationer. Vi har her drøftet en Plan om et Værk om den danske Præstegaard. Det skulde være et stort, værdigt Værk, bestaaende af eet Bind, der opridser Hovedtrækene, samt en Række Tavler med Opmaalinger og Illustrationer. For en Del Aar siden udsendtes fra Nationalmuseet et Rundspørge til Præsterne. Vi har Indtryk af, at det er kolossalt, hvad der er forsvundet i de 20 Aar, der siden er gaaet. Fra bygningshistorisk Synspunkt er et saadant Værk da stærkt paa krævet. Og paa dette Felt kan vi regne med dygtige Medarbejdere. Økonomisk kan et saadant Værk ikke bekostes af Foreningens Midler, — det vil blive en stor og kostbar Bog. Til at begynde med regnede vi med, at Allers Forlag kunde være interesseret i Udgivelsen af et saadant Værk; det var det dog ikke, da det kom til Stykket, men er Værket først lavet, skal det nok komme frem. Men der maa tilvejebringes 5—6000 Kr. til Forarbejder. Er der blandt Repræsentanterne Interesse for, at denne Sag tages op?

Forp. *Lunn*: Denne Sag bør løses nu. Skal hver eneste Præstegaard behandles? — *Formanden*: Meningen er, at det fortrinsvis skal være syntetisk. Til den syntetiske Del kan man saa knytte en Registrant over Præstegaarde ældre end 1850. Hovedvægten skal ligge paa Præstegaardene selv og Livet i Præstegaardene. Og til Indledning en Fanfare om Præstegaardenes Betydning i dansk Kulturhistorie. — *Kontorchef Heering*: Vil man stoppe ved Havegærdet? Skal Jorden ikke med? Præstegaardene har ofte været de første til at udskifte deres Jorder. — *Formanden*: »Livet i Præstegaardene« er en Fællesnævner for alt det, vi endnu ikke har Form paa. Men det har fra første Færd været Meningen, at Landbruget skulde med. — *Haar* (Ribe): Enten er Planen uoverkommelig eller for ubestemt. Skal Værket skrives af Litteraturhistorikere eller Historikere? — *Formanden*: Tyngdepunktet maa ligge i det bygningshistoriske. I Arkiverne maa kunne hentes Oplysninger om Indretning i Stuerne og om Landbolivet. Det aandshistoriske skulde ikke være nogen Undersøgelse, men en Oversigt, og her er der Brug for en Litteraturhistoriker. — *Riismøller*: Netop i disse Aar afløser Præstevillaerne Præstegaardene. Derfor haster det! — *Gulddal* (Viborg): Opgaven er saa omfattende, at den vist maa løses i flere Tempi. Men saa haster det mest med det bygningshistoriske. Det bør man straks gaa i Gang med. — *Fang*: Ja, her er det i den halvtolvte Time; m. H. t. det kulturhistoriske er Tiden ikke forpasset. — *Fabricius*: anbefaler at samle sig om det bygningshistoriske, for det haster. Iøvrigt er Jyderne ikke saa pietetsfulde som Sjællænderne! — (Herefter fulgte en Diskussion om Præstegaardenes Bevaringstilstand i forskellige Egne.) — *Formanden*: Præstegaardene er faktisk bedst bevaret paa Fyn, dernæst i Nordsjælland, paa Lolland-Falster og i Randers Amt. Jeg forstaar Diskussionen saaledes, at man giver Tilslutning særlig til Præstegaardenes Bygningshistorie og en Skildring af Haverne. Her findes en Del Materiale: Opmaalinger i Kunstakademiets Arkiv, Opmaalinger foretaget af Foreningen af 3. December m. m. Der skal dog endnu fotograferes og opmaales en Del, især Haver. Men jeg er ked af at nøjes med dette. Jeg er bange for det rent bygningstekniske, — vi maa have Menneskene med, hele Præstegaardskulturen (Tilslutning). Men vi vil snarest muligt gaa i Gang med det bygningshistoriske.

Dernæst aflagde Magister *Chr. Axel Jensen* Beretning om Museumsforenings Møde.

Under *Eventuelt* afholdtes Stedet for næste Aarsmøde. *Friis* (Hjørring) oplyste, at Byjubilæet i Hjørring var udsat, men Ind-

bydelsen til Fællesforeningen stod dog stadig ved Magt, saafremt Forholdene vilde tillade et Besøg deroppe. Borgmester *Knud Hansen* foreslog Kolding som Mødested, Skoleinspektør *Høirup Nyborg*. — *Klem*: Vi overlader til Bestyrelsen at træffe den nærmere Afgørelse.

Efter en Frokostpause fortsattes Aarsmødet om Eftermiddagen i Museets Foredragssal, hvor Arkivar *Johan Hvidtfeldt* talte om Samarbejdet mellem Rigshistorikere og Lokalhistorikere (aftrykt efter Talerens Manuskript foran S. 206 ff.). Efter Foredraget fulgte en kort Diskussion, der under Formandens Fraværelse paa Grund af Sygdom blev ledet af fhv. Kredslæge *J. S. Møller*.

Klem: Foredraget var tankevækkende. Kunde Arkiverne ikke give mere orienterende Oplysninger? — *Lunn*: Hos os er det ikke vanskeligt at faa Stof til Aarbøgerne. Folk har nærmest Skrive-dille. Men det er svært at skille Avner fra Kerne — i Praksis! — *Gulddal*: Foredraget havde Adresse til 2 Sider: 1) Aarbogsredaktionerne, 2) Fællesforeningens Bestyrelse. Jeg henstiller, at Bestyrelsen tager Arbejdet op for at tilvejebringe en trykt Vejledning til Hjælp for Lokalhistorikere. *Fang*: I sin Tid fremsatte jeg en Tanke om en »Katekismus« i Hjemstavnsforskning. Den Bog, der tog Livet af denne Ide, fortjente ikke at gøre det. Der er stadig Brug for en saadan Bog — for alle Lokalhistorikere. — Tilsidst udtalte *Hvidtfeldt*, at Arkiverne forbereder Førere for alle Landsarkiverne, og udtrykte sit Haab om, at Bestyrelsen vilde overveje Planen om en Vejledning i Lokalhistorie.

Søndag den 30. August sluttede Mødet med en Udflugt til *Frilandsmuseet* ved Lyngby. Museumsinspektør *Kai Uldall* ledede Rundgangen, og i Truegaarden gjorde Magister *Svend Jespersen* rede for Nationalmuseets etnologiske Undersøgelser. Dette Foredrag vil blive trykt i næste Hefte af Fortid og Nutid.

Efter Lørdagens Arbejde samledes man om Aftenen til en Middag i Nationalmuseets Restaurant, hvor Fællesforeningen afholdt Halvdelen af Omkostningerne, og om Søndagen afsluttedes Udflugten med en Frokost i Hammers Kro.

(Fortsat fra Omslagets 2. Side).

- Carl Lindberg Nielsen*: Varde Bys Historie. Udgivet af Varde Byraad. 325 S. + Kortbilag. (I Komm. hos Boghandlerne i Varde.)
- Danmarks Kultur ved Aar 1940. Udgivet af Det danske Selskab under Redaktion af *Sv. Dahl*. IV. Bd.: Tekniske Forhold II. Erhvervene I. 432 S. — V. Bd.: Erhvervene II. 456 S. (Det danske Forlag.)
- Karl Olivecrona*: Döma til konung. En rättshistorisk undersökning. Skrifter utgivna av Juridiska fakulteten i Lund I. 47 S. (Gleerup, Lund.) Pris 2 sv. Kr.
- H. P. Hansen*: Herning Museum 1892—1942. 122 S. (Aarhus Stiftsbogtrykkeri.)
- F. Ahlefeldt Laurvig*: Storkansleren. V. 263 S. (Hagerup.)
- Kristian Hald*: De danske Stednavne paa -um. Universitetsjubilaets danske Samfund Nr. 333. 140 S. + Kortbilag. (Schultz.)
- P. V. Glob*: Danske Oldtidsminder. 134 S. + Tidstavle. (Nyt nordisk Forlag.) Pris 6,75 Kr.
- Dansk Kultur gennem 150 Aar. Redigeret af *Kai Flor*. Omfatter 4 Bind, nemlig:
- Nic. Krarup* og *P. Stavnstrup*: Dansk Historie siden Stavnsbaandets Løsning. 332 S. (Hirschsprung.) Pris 13,75 Kr.
- Henrik Bramsen*: Dansk Kunst fra Rokoko til vore Dage. 352 S. (Hirschsprung.) Pris 13,75 Kr.
- Kai Flor*: Dansk Litteratur fra Ludvig Holberg til Kaj Munk. 352 S. (Hirschsprung.) Pris 13,75 Kr.
- Niels Lichtenberg*: Dansk Teknik, dens Udvikling og Indsats. 316 S. (Hirschsprung.) Pris 13,75 Kr.

Meddelelse til „Fortid og Nutid“s Abonnenter.

Som det fremgaar af Oplysninger paa Omslagets Bagside, har man set sig nødsaget til paa Grund af indtrufne Stigninger i Trykningsudgifterne fra 1. Januar 1943 at foretage en mindre Forhøjelse af Prisen paa »Fortid og Nutid«.

Redaktionen.

INDHOLD

	Side
Poul Nørlund: Nationalmuseets 50 Aars Jubilæum	193
Johan Hvidtfeldt: Samarbejdet mellem Righistorikere og Lokalhistorikere	206
Anmeldelser: H. H. Fussing: Herremand og Fæstebonde [C. Rise Hansen]. Sven Dahl: Torna och Bara [Johan Hvidtfeldt]. Kr. Hald: De danske Stednavne paa -um [Chr. Lisse]. Hugo Matthiessen: Det gamle Land [Troels Fink]	226
Foreningsmeddelelser: Dansk kulturhistorisk Museumsforenings og Dansk historisk Fællesforenings Aarsmøder i København	241

»FORTID OG NUTID« udgives af Dansk historisk Fællesforening ved Foreningens Sekretær, ROAR SKOVMAND, under Medvirkning af GUNNAR KNUDSEN og CHR. AXEL JENSEN. Tidsskriftet udkommer normalt med 8 Ark aarlig og koster i Boghandelen fra 1. Januar 1943 6 Kr. pr. Aargang. To Aargange udgør et Bind. Det kan bestilles gennem enhver Boghandel. Medlemmer af Amtssamfund under DHF. kan faa det for halv Pris ved Henvendelse til vedkommende Samfunds Bestyrelse. Til disse Medlemmer sendes Tidsskriftet saaledes, at der een Gang aarlig opkræves 3 Kr. + Portopenge, medmindre Redaktionen inden 1. Oktober har modtaget 3 Kr. indbetalt paa Girokonto 20185, cand. mag. Roar Skovmand, Askov pr. Vejen. Til denne Adresse bedes sendt Bidrag til Tidsskriftet samt Bøger, der ønskes anmeldt deri.